

KUBBEALTI

AKADEMİ

MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ

Kemal Yurdakul AREN

Hayri BİLECİK

Memduh CUMHUR

İltifat NECİYEY

Necdet OKUMUŞ

Mahmut OKUTAN

Hanifi ÖZCAN

Ahmet Yüksel ÖZEMRE

İskender PALA

Hâlit REFİĞ

Mustafa TAHRALI

Zeynep ULUANT

YIL: 24

TEMMUZ 1995

SAYI: 3

AKADEMİ

MECMÛASI

YIL: 24 TEMMUZ 1995 SAYI: 3

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI,

– Üç ayda bir çıkar. –

**Kubbealtı Akademisi
Kültür ve San'at Vakfı
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi a.**

Sâhibi

Sinan ULUANT

Yazı İşleri Müdürü

İlhan AYVERDİ

Yayın Danışmanları:

Prof. Dr. Mustafa Fayda

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Prof. Dr. Kâzım Yetiş

Dr. İbrahim Aydın Yüksel

Haberleşme Adresi

Peykhâne Sok. Nu. 3

34400 Çemberlitaş-İstanbul

Tel: (0 212) 516 23 56

Fax: (0 212) 517 14 60

Posta Çeki Nu.

337056

Yurtiçi Abone Şartları

Yıllık: 240.000.- TL.

Öğretmen ve Öğrencilere

Yıllık: 150.000.- TL.

Yurtdışı Abone Şartları

35 DM

30 \$

Mecmûamızdaki yazılar
kaynak gösterilerek iktibas
edilebilir.

Temsilcilerimiz

Türkiye Diyanet Vakfı

Ankara Yayınevi

Necatibey Cad. Ankara İş Hanı

Nu. 8/32-33 Sıhhiye

ANKARA

Ecdâd Kitapevi

Mithat Paşa Cad. 46/8

Lâdes Han Alt Kat

Yenişehir - ANKARA

Bilge Kitapevi

Atatürk Cad. Osmanlı İş Hanı

Nu. 105

BURSA

Akademi Kitapevi

159. Sok. 6/A Bornova-İZMİR

Malatya Üniversite Kitapevi

Vilâyet Arkası

Selçuk İş Hanı Nu. 83

MALATYA

Furkan Kitapevi

İstiklâl Cad. Letâfet Sok.

Nu. 52 Başoğlu İş Merkezi

SAMSUN

Basıldığı Yer:

Onur Grafik Ltd.

Tel: (0 212) 516 10 72

Çemberlitaş-İstanbul

İÇİNDEKİLER

Hâlâ Aynı Korku	Sâmiha AYVERDİ	5
İsrârın Bedeli	Hayri BİLECİK	9
İslâmiyet Açısından Reenkarnasyon	Prof. Dr. Ahmet Yüksel ÖZEMRE	12
Türk Mûsikîsi İçin (Şiir)	Prof. Dr. Mustafa TAHRALI	16
Türk Din Bilgini Mâtürîdî'ye Göre Kur'an'daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç ve Önemi	Doç. Dr. Hanifi ÖZCAN	18
Gidenlerin Ardından	Zeynep ULUANT	36
Yeni Dünya Üzerinde Ortodoksluğun Rolü	Hâlit REFİĞ	41
Bulunmadı (Şiir)	İltifat NECİYEV	52
Tasavvuf Edebiyatında Tevhîd'in Özü: "Lâ" ve "İllâ"	Necdet OKUMUŞ	53
Fâtuh'in Şiir Dünyâsında Bir Gezinti	İskender PALA	58
Rubâîler	Memduh CUMHUR	66
Dünyâ Sevgisi	Mahmut OKUTAN	67
Gördüklerimiz-Okuduklarımız	Kemal Y. AREN	71

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

HÂLÂ AYNİ KORKU

Sâmiha AYVERDİ

Tahsil için en körpe yaşında dış memleketlere gönderilmek tâlihsizliğine uğramış, dili, dîni, vicdânî ve içtimâî hayâtı apayrı bir terbiye içinde yetişmiş olan gençlerin, giriştikleri hissî alâkadan kopamayarak, nihâyet bu alâkalarını konsolosluklarımızda, hattâ kilisede nikâhla sağlama aldıkları çokça görülen acı keyfiyetlerden biridir.

Bâzan da, izdivaçlarının ilk harâretli devri geçip çoluk çocuk sâhibi olduktan sonra ayakları suya değenlerin: "Bu işi nasıl yaptım?" dediği de olmakta ise de, iş işten geçmiş ve hayâtının en verimli devresini kaybetmiş olmanın hüsrânı, sonradan pişman olanları, telâfisi güç bir çıkmaz yola sokmuş olurdu.

* * *

Savaşçı âilesi, kızlarını da oğullarını da "adam" olsunlar diye Amerika'ya göndermişler ve aradan geçen bir iki sene sonra bir Amerikalı ile evlenen kız, kocası ile berâber memleketteki âilesinin yanına misâfir olarak gelmiştir. Ancak, akıllı ve tedbirli bir genç kadın olan ana da kız da bu işin yürüyemeyeceğini kısa zamanda anlamışlar ve gerçekten de, kız, âilesinin yanında kalmış, Amerikalı dâmat da yurduna dönerek bu işi sona erdirmişlerdir.

Fakat âilenin erkek evlâdı, Avusturyalı bir kızla evlenmiş ve karısına Türkiye'de yerleşmeyi teklif ettiği hâlde bir türlü kabûl ettirememiş, hattâ Amerika'ya kadar giderek tam iki ay, gelinlerini Türkiye'de yaşa-

maya râzı etmek için dil döken ana-babanın da ricâ ve teklifleri işe yaramamış, Avusturya men'seli gelin, Kanada'da yerleşmekte direnmiş ve karı-kocanın hayâtı da böyle bir istikâmette kalmıştır.

Genç ve güzel kayınvâlîde, Viyanalı geline neden Türkiye'ye gelmek istemediğinin sebebini sorunca, ondan, âdetâ dehşete düşerek: "Korkuyorum, Türklerden de Kara Mustafa Paşa'dan da korkuyorum!" cevâbını almış ve genç gelin devamlı olarak Kara Mustafa Paşa'dan korktuğunu tekrarlamaktan vazgeçmemiştir.

Aynı kâbusun sürüp gittiği bu krizler, onu hep aynı korku içinde âdetâ boğulur hâle getirmiştir. Öyle ki: "Küçükken uyumamakta direnecek olursak, büyüklerimiz, Türkler geliyor, Kara Mustafa Paşa geliyor! diye bizi korkuturlardı. İşte bu korkuyu bir türlü unutamıyorum" diyerek bu saplantısından bir adım geri dönmemiştir. Kayınvâlîdesi: "İyi ama bir Türk ile evlenmişsin. Biz de Türk'üz, neden bizden korkmuyorsun?" dediği zaman hiç de sadra şifâ bir cevap veremez ve aynı korkunun kâbûsu içinden çıkmak gayretini göstermezdi.

* * *

Ne yazık ki Kara Mustafa Paşa'nın Viyana kuşatması Osmanlılar lehine tecellî etmedi. Ama bu kuşatmanın Avusturya'ya da kazanç getirdiği söylenemez. Zîra Papa'nın: "Hristiyanlık elden gidiyor..." diye yükselttiği feryat, Polonya Kralı Jean Sobieski'nin, ordusu ile berâber Avusturya'nın yardımına koşması da, Kırım Hanı'nın, dünyâlık vaadlerine kanaarak Osmanlı ordusunu arkadan vururcasına hareket etmesi de bu iki devlete kazanç getirmedikten başka bir hacâlet ve utanç tablosu çizerek, zarar hânelerine acılar yazmaktan geri kalmadı.

Kudretli bir kumanda olan Kara Mustafa Paşa'nın, Viyana'yı düşürmek husûsunda gösterdiği telâşsızlık, bir çeşit basîretsizlikle de birleşince, mukadder hêzîmet, gerek Osmanlı'yı gerek Türk idâresindeki Rume-li'de kök salmış fetih ve medeniyet rüyâsı içindeki rehâveti silkeliyerek, Haçlı kavimlere bir direnme yolu açmış oldu.

Ancak Osmanlı idâresinde huzur içinde iktisâdî ve içtimâî inkişâflarını bulmuş olan Rumeli'nin Hristiyanları, Rus emperyalizminin gittikçe yaklaşan ayak seslerini duymadıklarından, bu defâ da, insafsız ve gad-dar bir patronun kucağına düşmek tehlikesine uğramış bulunuyorlardı.

Gerçi bir Ortodoks devleti olan Rusya da Haçlı idi. Ancak, onun po-

litikasında insaf ve adâlet değil, vahşet, esâret ve gaddarlık, inkâr götürmez bir realite idi.

Böylece de Rusya'nın komşusu bulunan Eflâk'lerden, Buğdan'lardan başka Rusların, hâkimiyetleri içinde eritmeğe çalıştığı bütün Türk kavimlerinden sonra, sıra ile Lehler, Macarlar, Çekler, hattâ bütün bir Rumeli, Rusya'nın çok evvelden tasarlanmış istîlâlarının ilerideki haritası içinde yer almış değil miydi?

* * *

Genç kayınvâlîde, tarafsız, aklıbaşında ve insaflı bir insan olarak, gelininin titiz bir ev kadını ve iyi bir anne olduğunu söylerken, onu kötülemek şöyle dursun, çok meziyetli olduğunu belirtmekten de geri kalmıyordu.

Ancak, babası Türk olan çocuğunu yetiştiren bu kadın, hâlâ titrediği Türk korkusunu ona aşılamaktan geri kalacak mıydı?

Âile dostumuz olan genç ve güzel kayınvâlîdenin anlatıklarını dinlerken, düşündüm ki gelininin iliğine kemiğine işlemiş Türk korkusu ile oğluna aynı nefreti nasıl aşılama olacaktı? Öyle ki çocukluğundan beri korktuğu Türklerden intikam alabilmek için, oğlunu tam bir Avusturyalı anlayışı ile yetiştirmek, belki en kestirme yol olacaktı. Hattâ oğlu, ileride askerlik çağında Avusturya ordusunun bir ferdi olacak, hiç değilse hissen Türk'e karşı silâh kullanmak hazırlık ve tâlimleri yapacaktı.

Kendi ülkesinden Amerika'ya gönderilen Savaşçı âilesinin genç oğlu, evlendiği Avusturyalı karısının, kendi evlâdını bir vatan hâini olarak yetiştireceğini acaba hiç aklına getirmiş midir?

* * *

Viyanalı gelininin kayınvâlîdesi olan genç kadın, kendi memleketinde İktisat Fakültesi'nde tahsilini tamamlayarak bir Türk firmasının eli ayağı hattâ beyni denecek bir mes'ûliyetin altında müessesenin vazgeçilmez elemanı olarak yüz akı ile çalışmış muvaffakiyetli bir iş hayâtı ile örnek insan olmayı başarmıştır.

Bu genç, akıllı ve güzel kadın, İzmit'in köklü ve îtibarlı bir âilesinin kızıdır. Ama asırlar önce, cedleri, bir pâdişah fermanı ile Konya'dan alınıp yeni açılmış Rumeli'nin Kayalar ve Sarıgöl bölgelerine yerleştirilmişler ve bu gönderildikleri topraklara öylesine kök salıp yerleşmişlerdi ki, Balkan Harbi'nde Rumeli'nin ana vatandan parça parça koparılır hâle gel-

diği zamanlarda da, tekrar geri dönerek, İzmit'in yerlisi olup kalmışlardır.

Bu âilenin sevdiğim fertleri arasından birinden dinlediğime göre, Rumeli'de kurdukları Kayalar şehrini kopup gönderildikleri Konya'ya öyle bir benzetmişlerdi ki, bu kurdukları şehri gören Konyalılar, kendilerini Anadolu'daki yerlerinde zan edecek kadar şaşırmışlardır.

* * *

Viyanalı gelini dehşete düşüren Türk korkusu, bu mert düşmana büh tandan, bir hakareten başka ne olabilir? Eğer Türkler istîlâ ve fütûhatlarında, bir korku imajı meydana getirmiş olsalardı, Osmanlı devleti yüzlerce yıl Rumeli'de nasıl tutunabilirdi? Ne yazık ki, biz Türk evlâtlarına târihimizin ve geçmişimizin o muhteşem adâlet, insaf ve yumuşaklığını öğretmemiş olmanın acısını çekmekte bulunuyoruz. Onun için de Türk'le evlenmiş olmasına rağmen Türk düşmanı olan bir Avusturyalı kadın, bizim bıraktığımız boşluğa yerleşerek, oradan bizi yaylın ateşine tutuyor ve biz de âciz bir sükûtle ona, beş yüz sene sürmüş Rumeli'nin efendisi Türk'ün ihtişamlı adâletinden, kurmuş olduğu nizam ve medeniyetinden canlı sâhifeler açamadan, boynumuzu bükerek taşlanmaya râzı oluyoruz.

Acabâ Savaşçı âilesinin oğlu Amerika'da okumakla, kendi de vatani da ne kazanmış, daha doğrusu neler kaybetmiştir?

Hele Avusturyalı ananın elinde, yumuşak balmumu gibi olan Türk çocuğu işte Türk'ün harâmîlere kaptırdığı hazînelerden biri olarak yürek yakıcı değil de ya nedir?

16 Ağustos 1992'de aramızdan ayrılan
Hayri BİLECİK kardeşimizi
rahmetle yâd ediyoruz.

ISRÂRIN BEDELİ

Hayri BİLECİK

Pek çoğumuz, istediklerimizi elde edememenin yüreğimize çöken acısını tanırız. Böyle zamanlarda, sâhip olduklarımıza bakıp şükretmek bir yana, onlarla tesellî bulmayı dahî beceremediğimiz için, hep başkalarını suçlayarak kendimize de çevremize de zulmettiğimiz olmuştur.

Zîra, tevhîde dayanan bir îman hayâtından uzaklaştırılmış ve sebebi-ne sarılıp îcâbını yerine getirdiğimiz herşeyi, ilgili çevrenin de desteğini sağladığımız takdirde, meşrû veyâ gayrimeşrû yollardan mutlakâ elde edeceğimize inandırılmışız. Böylece de insanımız, şiddetle arzu ettiklerini elde edememiş yâhut edemiyorsa bunun, ya bilgi beceri noksanlığından ya çevrenin düşmanlığından veyâ benzeri sebeplerden kaynaklandığı fikrine saplanıp kalmıştır.

Şu halde para, mevki, şöret v.b. isteklerimize bir an önce kavuşabilmek için yapılacak iş; en kısa yoldan bilgimizi, becerimizi arttırmak ve her hâl ü kârda bize destek olacak bir çevre hazırlamaktan başka ne olabilir!

Bu yanlış mı? Kazanılacak bilgi ve becerinin tevhîd inancından doğan Muhammedî bir ahlâkın kontrolünde olması şartıyla, elbette ki hayır. Aksi hâlde bilginin de becerinin de, seviyesi ne olursa olsun, beşerî ve hayvânî isteklere âlet edilmesi önlenemez.

Ve netîcede sınırsız bir ihtirâsa dönüşen böylesine istek ve arzuların peşinde koşar hâle gelmesi kaçınılmaz olan insanımız; bir yandan ele geçirdiklerini kaptırmamak düşüncesiyle bencilleşirken öte yandan, sâhiplendikleri ile yetinecek bir şükür ve kanâatten de mahrum bulunaca-

ğı için, her geçen gün biraz daha huzursuzluk batağına gömülecektir. Yine böyle bir insanın ihtiraslarını tatmin yolunda, kendisine destek sağlamak ümidiyle katıldığı her toplulukta, çevresindekiler güçlü ise dalkavuklaşacağını, zayıf ise despot bir havaya bürüneceğini düşünmenin peşin hükümlülükle bir alâkası olmasa gerek.

Biz inansak da inanmasak da gerçek değişmez. Kâinatın tek ve mutlak hâkimi Allah'tır. İyi kötü, faydalı zararlı v.b. arasında seçim yapabilme, bilgili ve becerili olma kabiliyetleri yanında istediklerimizi elde etme gücünü veren de O'dur. Yoksa, Allâh'ın vermediğini almak, istemediğini yapabilmek kimin haddine!... Şâyet râzı olmadığı bir takım davranışlarda bulunabiliyorsak bu da O'nun, yaradılış mayamıza cüz'î irâde katmak sûretiyle bahsettiği hürriyet imtiyâzındandır.

Buna rağmen O, bizlere olan sonsuz sevgisinden dolayı, üzerimize düşen herşeyi yaptığımız halde, ya zamânı gelmediği veya ilerde zararımıza olacağı için, meşrû da olsa, bâzı isteklerimizin gerçekleşmesine müsâade etmez. Böyle durumlarda kula yakışan, istediğinde ısrar etmeyip: "Olanda hayır vardır." diyerek sabır ve kanâat eylemek olsa gerektir. Aksi takdirde, istediğine belki ulaşır. Ulaşır ama, faturası çok ağır olur.

Bir tanıdığımın başından geçenler, bunun böyle olduğuna örnek teşkil edecek mâhiyettedir: Kadri Bey, ilk birkaç yılı mutluluk içinde geçen evlilik hayâtını, çocuklarının olmaması sebebiyle hem kendisi hem de karısı için çekilmez hâle getirmişti. Ümitle kapıları aşındırılan doktorların tavsiye ettikleri ilâç ve tedâvîlerden de istenilen netîce elde edilemeyince, çocuk hasretiyle yanıp tutuşan koca, bu defa tek suçlu olarak gördüğü karısına açıkca zulmeder olmuştu. Uzun seneler hiç de hak etmediği insaf dışı muâmele ve hakâretleri sessizce sîneye çeken kadıncağız, bıçak kemiğe dayanınca çâresiz kalıp; bir taraftan üfürükcü, muskacı dolaşırken diğer taraftan da üzerine imam nikâhı ile gelecek bir kuma aramaya başlamıştı.

Nihâyet günün birinde olmazları olduran Allah, Kadri Bey'i bunca zaman hayırlı hayırsız farketmez, deyip ısrarla istediğine kavuşturmuş ve yıllarca hakîr görüp zulmettiği karısı nurtopu gibi bir çocuk doğurvermişti. On beş sene sonra baba olmanın verdiği mutlulukla yere göğe sığmaz hâle gelen Kadri Bey, artık çocuğunu da karısını da el üstünde tutuyor, çarşıda pazarda ne bulursa eve taşıyordu.

Çocuk dokuz aylık olmuştu. Bir kış akşamı Kadri Bey, oynayıp oyalsın diye eve gelirken aldığı kestâneleri çocuğunun önüne dökerek. Kısa bir süre odada yalnız bıraktığı yavrusunun yanına dönünce de gördüğü manzara karşısında öylece donup kalır. Zîra, o dışarda iken çocuğun ağzına aldığı kestâne, nasıl olduysa boğazına takılıp kalmış ve çocuğu çok zor nefes alır hâlde getirmişti. Kendisini güçlükle toparlayan zavallı baba, morarmaya başlayan çocuğu feryat figan sarıp sarmalamağa çalışan annesinden kaptığı gibi sokağa fırlar ve arkadan yetişen çileli anne ile birlikte Konya Devlet Hastahânesi'ne gitmek üzere bir taksiye binerler. En fazla beş dakikalık yolları var. Çocuk, belki de nöbetçi doktorun basit bir müdâhalesi ile kurtuluvata. Ama kudret kaleminin yazdığı bozulmaz ki... Zavallı annenin bütün îkaz ve îtirazlarına rağmen Kadri Bey: "Konya Devlet Hastahânesi'nde çocuğuma gereken ihtimâmı göstermezler" deyip taksi şöföründen kendilerini sür'atle Ankara'ya, Hacettepe Hastahânesi'ne götürmesini ister. Yaklaşık iki buçuk-üç saat sonra, perîşan halde odasına girdikleri nöbetçi doktora, ta Konya'dan geldiklerini söyleyip bir an önce yavrularını kurtarması için yalvar yakar olurlar. Kısa bir muâyeneden sonra doktorun söyledikleri maalesef anneyi haklı çıkarır: "Neden bu çocuğu Konya'da bir doktora götürmediniz? Müdâhalede geç kalındığı için yavrucağ yolda ölmüş, yapılacak birşey yok. Başınız sağ olsun!"

Bu elîm hâdiseden sonra yarı yarıya şuûrunu kaybeden anne, Kadri Bey'den daha şanslı sayılabilir. Zîra, Allâh'ın vermediğine sâhip olmak yolunda, hayırlı mı, hayırsız mı düşünmeden ısrar etmekle de kalmayıp, karısına ve yakın çevresine yıllarca zulmeyleyen bu bahtsız adam, şimdi, hem evlât hasreti hem de yavrusunu ölümüne sebep olmanın vicdan azâbı ile kavrularak yaşamak zorundadır.

Şâyet Kadri Bey; üzerine düşeni yaptıktan sonra; "Benim için böyle si hayırlıdır." deyip evlât istemekte bunca ısrar etmeseydi, aynı kaderi yine yaşar mıydı?

Kim bilir, belki yaşardı ama şüphesiz olan şu ki, bedeli bu kadar ağır olmazdı.

Ağustos 1990

İSLÂMİYET AÇISINDAN REENKARNASYON

Prof. Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE

Reenkarnasyon, Transmigrasyon, Palinjenezi ve Metampsikoz

İnsanın **nefsi**'nin ölümünden sonra bir başka bedene geçerek yeniden hayâta döndüğünü iddiâ eden inanç sistemine **reenkarnasyon** (ya da arapça adıyla: **tenâsuh**) denilmektedir. Lâtince kökenli bu kelimenin etimolojik anlamı ise "yeniden ete bürünme"dir.

Reenkarnasyon kelimesi **nefsin bir bedenden bir başka fakat aynı türden bir bedene geçmesi** için kullanılmaktadır. Nefsin bir insan bedenini terkettikten sonra meselâ bir böcek, bir hayvan ya da bir bitki gibi başka bir türün bedeninde yâhut da bir **cin'in sûretinde** yeniden hayat bulması kastediliyorsa buna **transmigrasyon** denilmektedir. Ayrıca "yeniden doğuş" anlamında **palinjenezi**'den, ya da "nefsin farklı tavırları" anlamında da **metampsikoz**'dan bahsedilmektedir.

Bugün avam, bütün bu kavramlar arasındaki nüansların farkında olmadığı için, hepsini birden reenkarnasyon kelimesiyle ifâde etmektedir. Oysa palinjenezi de metampsikoz da reenkarnasyonla özdeş kavramlar değildir; zîrâ bunlar "yeniden doğuş"un ve "nefsin farklı tavırları"nın mutlakâ yeni bir bedende vukû bulmasını gerektirmemektedirler. Bu yazımızda, yalnızca, avâmın birbirleriyle eşanlamlıymışlar gibi idrâk ettiği **reenkarnasyon** ve **transmigrasyon** kavramlarının İslâmîyet açısından değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Reenkarnasyon ve transmigrasyon eski Mısırlıların, Yunanlıların, Keltlerin, Hindûların ve Budistlerin inanç sistemlerinde ve dünyâ görüşlerinde merkezî bir rol oynamıştır. Pitagor ve Eflâtun gibi filozoflar ve kadîm İskenderiye Felsefe Okulu da bu fikirlere mûnis bakmışlar ve bunu hem salt felsefe ve hem de ahlâk açısından incelemişlerdir. Özellikle Plotinus, günahların kefâretini ödemek açısından, transmigrasyonun adâlete uygun olduğunu savunmuştur. Kilisenin, bu doktrini Hristiyanlığa aykırı ilân etmesine rağmen Rönesansın eflâtuncu ve yeni-eflâtuncu filozoflarının önemli bir bölümünün de reenkarnasyona ve transmigrasyona inandıklarını görmekteyiz.

XIX. yüzyılda Avrupa'da ve Amérika'da yaygınlaşan **teozofi** ve **ispiritizmacılık** hareketleri ile bunların etrâfında yeşeren benzeri tavır ve düşünce okullarında reenkarnasyon fikri büyük ağırlık kazanmıştır. Bu mahfellerde bedenden bedene geçen in ise **nefis** değil de **rûh** olduğuna inanılmıştır. Bu, zâten muğlâk ve mesnetsiz bir inanç olan reenkarnasyon üzerindeki kavram kargaşasının daha da büyümesine sebep olmuştur.

Hindû düşünce ve inanç sisteminde her canlının ideali: "Dünyâ'nın (yâni bu süflî âlemin) bağlarından tam anlamıyla kurtuluş" demek olan Nirvana'ya ulaşmaktır. **Nirvana**'ya ulaşmak **mutlak kemâl**'e erişmek demektir. Bir fânî, Nirvana'ya erişinceye kadar, öldükten sonra bir başka bedende yeniden hayat bulur. Buna göre her fânî bir önceki hayâtında kazandığı sevaplar ya da işlediği günâhlarla orantılı olarak, bir mükâfat ya da bir cezânın bedeli olmak üzere, ya daha mütেকâmil bir bedende ya da daha süflî bir bedende yeniden hayâta döner. Meselâ "parya" kastından bir kimsenin sevaplarından dolayı bir brahman olarak; ya da bir brahmanın günâhlarından dolayı bir parya veyâ bir böcek, bir hayvan ya da bir bitki olarak yeniden hayâta döneceğine inanılır.

Semâvî Dinler Açısından Reenkarnasyon

Reenkarnasyonun ve transmigrasyonun **semâvî dinlerde** yâni Müsevîlik'de, Hristiyanlık'da ve İslâmiyet'de yeri yoktur! Bütün bu dinler açısından **reenkarnasyon da transmigrasyon da ALLAH'ın takdir ve tanzim etmiş olduğu kevnî ve uhrevî düzene uymayan bir sapıklıktır**. Bu dinlerin şerîatlarında yalnızca kıyâmet günündeki dirilişten söz edilmektedir.

İslâmiyet açısından insan üç nesnenin terkîbidir. Bunlar: **beden, nefis ve Rûh**'dur. Kur'an-ı Kerîm'in Ahzab sûresinin 72. âyetinde Cenâb-ı HAK: "... Biz **Emâneti** göklere, arza ve dağlara arzettik; onlar **O**'nu yüklenmekten çekindiler ve **O**'ndan korktular; **O**'nu insan yüklendi..." demektedir; Hıcr sûresinin 28. ve 29. âyetlerinde, Secde sûresinin 7. ilâ 9. âyetlerinde ve Sâd sûresinin de 71. ve 72. âyetlerinde ise insanı balçıktan yarattığını, ona **Kendi Rûh'undan üfürdüğünü** ve meleklerle de insana derhal secde etmelerini emrettiğini söylemektedir. Şu hâlde insandaki Kutsal Emânet ALLAH'ın ona Kendi Rûh'undan üfürmüş olduğu Rûh'dur. İnsan bu Kutsal Emânet dolayısıyla eşrefü'l-mahlûkat (yâni yaratılmışların en şerefli) olmuştur.

İnsanda hüviyeti bakımından kemâl vardır; çünkü insanda hem **Rûh**, hem nefis ve hem de beden vardır. Oysa meleklerde yalnızca **Rûh** vardır; cinlerde yalnız nefis vardır; hayvanlarda ve bitkilerde ise hem nefis ve hem de beden vardır.

İşte bundan dolayıdır ki, İslâmiyet açısından, Dünyâ denilen bu süflî âlemde **Rûh**'un taşıyıcısı ve zâten bu sıfatıyla eşrefü'l-mahlûkat olan insanın günahlarından ötürü **Rûh**'suz bir böceğe ya da bir bitkiye dönüşmesi de, **Rûh**'u olmayan bir hayvanın (ve özellikle de "Darvin'in Evrim Teorisi"nde iddiâ edildiği gibi bir maymunun) ya da bir bitkinin istihâle ile tekâmül edip doğal bir biçimde **Rûh** kazanarak bir insan olması da muhaldir, mümkün değildir.

Ayrıca İslâmiyette insanın Dünyâdaki davranışlarından dolayı HAKK'ın indinde kazandığı mükâfat ya da lâıyık olduğu cezâ Büyük Kıyâmet'den sonraya yâni Âhîret Günü'ne bırakılmıştır. Nefsin ya da **Rûh**'un cezâ ya da mükâfat kastıyla ölümden sonra bu Dünyâda daha süflî ya da daha ulvî bir bedene girerek yeniden hayat bulması, bu bakımdan da, islâmî umdelere aykırıdır.

İslâmiyette ölümden sonra dönülecek yerin aslâ tekrar bu Dünyâ olmadığı Ankebût sûresinin: "Her nefis ölümü tadar, sonra dönüp **Biz**'e gelirler" meâlindeki 57. âyetiyle beyân edilmektedir. Şu hâlde ölümden dönüş tekrar Dünyâ'ya değil, HAKK'adır.

Bu sebeplerden ötürü bir kimsenin hem müslüman olması ve hem de reenkarnasyonun ve/veyâ transmigrasyonun bu âlemin bir kuralı olduğuna inanması birbirlerini dışarılayan iki hâldir. Bunların bu âlemin kuralı

olduğuna inanan müslüman değildir. Bütün bu delillerden ötürü, müslüman, reenkarnasyonun ve transmigrasyonun Cenâb-ı HAKK'ın bu âlem için takdir ve vaz etmiş olduğu sünnete zıt olan sapık bir düşünce, gerçeğe uymayan bir vehim olduğunu ikrar ve îman etmek mecbûriyetindedir.

Gene semâvî dinlere göre **yalnızca cin tâifesi**, şeriatın kendilerini koruyan emirlerine uymayan müminlere musallat olabilmekte ve bâzan da bedenlerine nüfuz ederek onlara türlü sıkıntılar verebilmekte, evham ve vesveseler ilhâm edebilmektedir.

Reenkarnasyona inananların sözde geniş hayatlarını hatırlamaları nefislerinin kendilerine oynadığı bir oyun olabildiği gibi cin tâifesinin de bir oyunu olabilmektedir.

Reenkarnasyona İnanmak İslâmı Reddetmekle Eşdeğerdur

Yalnızca Ankebut sûresinin 57. âyeti dahi reenkarnasyon ve/veyâ transmigrasyon inancının İslâmiyetle bağdaşmadığını göstermeğe yetmektedir. Şu hâlde, reenkarnasyona inanan bir kimse Kur'ânın bu âyetini inkâr ediyor demektir. Kur'ân'ın tek bir âyetini dahi inkâr eden, en azından: 1) hem o âyetin nüzûl mahalli olan ve Emîn sıfatıyla müzeyyen Peygamber'in sıdkıyyetinden, ve 2) hem de Cenâb-ı HAKK'ın vaadinden şüphe içindedir, demektir. Ayrıca reenkarnasyon ve transmigrasyon fikrinin, mükâfat ve cezânın Âhirete âit değil de gene de bu Dünyâda vukû bulacağına delâlet etmesi, Kur'ân'ın pekçok âyetiyle Cenâb-ı HAKK'ın bir vaadi olarak beyân edilmiş olan Kıyâmet Günü'nü ve Rûz-i Cezâ'yı inkâr demektir. Bütün bu inkâr ve şüpheler (Âmentü'nün: 1. ALLAH'a, 2. Kitaplarına, 3. Resûllerine ve 4. Âhret Gününe inancı şart koşan umdelerinin reddi anlamında olduğundan dolayı) bunlara inanan bir kimse'nin kesinlikle müslüman sayılamıyacağının da kesin delilleridir.

* * *

TÜRK MÛSİKÎSİ İÇİN*(5) (Segâh Kâr-ı Nâtık Güftesi)

Sayın Prof. Dr. Alâeddin Yavaşca'ya

Neylerde SEGÂH nağmesi dillerde sadâsı
Gönlümce sürer haşre kadar canda safâsı
Yâr, yâr-i cenânım
Hem rûh-ı revânım
Hicranda yakar âşığı cânâne hayâli
HÜZZÂM ile zâhir imiş elhanda cefâsı
Feryâd ü figânım
Âvâze-i cânım
Bîgâne değil seyrine yârânımız aşkın
Âhenk evinin tâ açılır EVC'e semâsı
Yâr, gayre nihânım
Yârâne ayânım
Gül vechini gösterse FERAHNÂK ile dilber
Gam ehline dermân olur ihsân u atâsı
Yâr, tûti-i cânım
Yektâ-yı zamânım
MÂHUR ile geçtikçe gönül perdeyi pür-şevk
Dil bûlbûlünün çûşa gelir aşk u hevâsı
Yâr, serv-i revânım
Hem şevk-ı cihânım

(*) 12 makam ihtivâ eden bu "Kâr-ı nâtık" Sayın Prof. Dr. Alâeddin Yavaşca tarafından sekiz büyük ve küçük usûl geçkileri kullanılarak 17.2.1994 târihinde bestelenmiştir. 26 Aralık 1994 de Cemal Reşit Rey Konser Salonunda bestekârı tarafından korusu ile icrâ edilmiştir.

Bir renk ile arz eyledi ŞEHNÂZ'a niyâzı
Makbûl olur elbet dil-i bîçâre ricâsı
Yâr, feyz-feşânım
Hem zevk-ı cenânım
Sahrâya düşüp devreder aşkıyla HİCÂZ'ı
Nâgâh erişir menzil-i vuslatta devâsı
Yâr, pîr-i mugânım
Bî-şekk ü gümânım
Bir bir dolaşıp perdeler üstünde, nigârın
Âhir görünür devr-i MUHAYYER'de edâsı
Ey gonce-dehânım
Ferhunde-zebânım
Her nağmede GERDÂNİYE'den sunduğu seyri
Derd ehlinin olmuş idi dermân u şifâsı
Yâr, dilde nişânım
Dermân-ı nihânım
Dil âteş-i sûzân ile yanmışsa derinden
Tâ arşa çıkar seyr-i HÜSEYNÎ'de duâsı
Yâr, cân-ı cihânım
Bitmez ki figânım
Feryâd erişir meclise neylerle gönülden
Tuttukça NEVÂ dalgaları aks-i sadâsı
Yâr, dilde beyânım
Hem emn ü emânım
UŞŞAK eder âvâzını aşk ehline hemdem
Dilden dile aşkın uçar âzâde hümâsı
Yâr, cevher-i kânım
Hem vird-i zebânım
Söylerse Mürid yâre SEGÂH-Kâr'ı Yavaşca
Olmaz mı ayân âlem-i âhenge vefâsı
Yâr, yâre ayânım
Ağyâre nihânım

Mustafa TAHRALI

19-25 Ocak 1994

Fâtih-İstanbul

TÜRK DİN BİLGİNİ

MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE KUR'AN'DAKİ KISSA VE

MESELLERİN EPİSTEMOLOJİK AMAÇ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Hanifi ÖZCAN*

Mâtürîdî'nin Kur'an'da yer alan çeşitli kıssa ve mesellerle ilgili açıklamaları herşeyden önce epistemolojik bir özellik taşır. Aslında bu, onun metodunun ve teolojik sisteminin bir gereğidir. Bir başka deyişle, Mâtürîdî, "epistemolojik-yaklaşım"ı sisteminin merkezine yerleştirir ve gerek dînî, gerek teolojik bütün açıklamalarında bu bakış açısını sonuna kadar korur.

Onun bu tutumu vahiyle ilgili anlayışından kaynaklanmaktadır. Çünkü ona göre, **vahiy** hem bir bilgi kaynağı, hem de aynı kaynakla elde edilen bilgi anlamına geldiği gibi; ayrıca o ihtiyâcımız olan şeyleri sebeplerini göstererek bildirmek ve telkinde bulunmak sûretiyle öğretmeyi amaçlayan bir **öğretim vâsıtasıdır**⁽¹⁾. Hattâ, Mâtürîdî, topyekün dîni, bilgiye dayalı bir sistem, dolayısıyla kendisine has belli bir öğretim yöntemi bulunan bir eğitim ve öğretim müessesesi olarak görür. Bu yüzden, o, vahyin, öğretilmek ve eğitilmek istenilen kişilerin durumuna ve özelliğine uygun bir öğretim yöntemi uyguladığı kanâatindedir. Ona göre, kıssa ve meselleri bu açıdan değerlendirmek, yâni öğretilmesi istenilen şeylerin kolayca anlatılmasını ve öğretilmesini sağlayan birer anlatma ve öğretme tarzı; bir başka deyişle, kıssa ve meselleri ilgili oldukları konuların kolayca öğretilmesi amacıyla başvurulmuş bir anlatma ve öğretme yöntemi olarak görmek gerekmektedir.

(*) Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fak.

(1) Ebû Mansûr Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, TSMK Medine Bölümü, Yazma No:180, Vr.56b, 341b, 342b, 384b, 214b, 419b, 486a, 672a, 697b.

Mâtürîdî'nin bu anlayışı; onun bilgi edinme, öğrenme ve bilgi verme, bildirme, öğretme gibi konularla ilgili düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü o insanın herhangi bir konuda çeşitli bilgileri öğrenmesinin ya doğrudan kendisinin gözlem ve tecrübesiyle, veyâ hakkında bilgi verilmek istenilen şeylerin ona anlatılmasıyla, yâni haber yoluyla, ya da kendisinin bizzat müşâhede ettikleri ile, kendisine anlatılanlar ve bildirilenler üzerinde düşünüp akıl yürütmesiyle mümkün olduğu kanâatindedir. Mâtürîdî insanın bilme ve öğrenmesinin ancak bu üç yolla mümkün olduğu görüşünü taşıdığı için, o, öğretme ve bilgi vermenin de buna uygun olması gerektiği kanâatindedir. Bir başka deyişle, ona göre, insanın bilgi edinme ve öğrenme yolları ve kapasitesi, ona öğretme yollarını ve öğretilibilme kapasitesini de belirler. Bu demektir ki, vahyin böyle bir yöntemi tercih etmesini aslında, bir bakıma, insanın bu özelliği gerektirmektedir. Yâni vahiy burada, **metot bakımından**, öğretmek istediği insana tâbi olmaktadır. Bütün bunlara rağmen, yine de öğretme esnâsında bilginin meydana gelmesi, yâni öğretme vâsıtasıyla **öğrenmenin gerçekleşmesi Allah'ın bir lütfudur** ve o, ancak O'nun yaratmasıyla mümkün olur⁽²⁾.

Nitekim, Mâtürîdî'ye göre, bâzı şeyler **aklı** kullanma ve "**istidlâl**" ile öğrenilebildiği halde, bâzıları ancak ve ancak öğretme ile öğrenilebilir. Meselâ ağaçtan meyvenin, hayvandan sütün meydana gelişi vb. konular ile çeşitli faydalı ve zararlı şeyler ancak Allah'ın bildirmesiyle bilinir⁽³⁾. Yine ona göre, isimlerin öğrenilmesi ve bilinmesi de ancak öğretmeyle olur. Eğer Allah Hz. Âdem'e isimleri öğretmeseydi, o onları hiçbir zaman öğrenemezdi. Çünkü isimler istidlâl ile öğrenilebilecek şeylerden değildirler. Gâip olan şeyleri insana ancak Allah öğretebilir. Hz. Âdem'e dünyâ ve âhireti O öğretmiştir. İhtiyaç duyulan şeyleri Peygamber aracılığıyla ancak Allah öğretebilir.

Mâtürîdî'ye göre, Allah ya doğrudan, ya da dolaylı olarak öğretir. Doğrudan öğrettiği şeyler gözlem ve tecrübeyle, yâni duyularla ilgili olan şeylerdir. Dolaylı olarak öğretilmek istenilen şeyler ise, duyularla bilinenler üzerinde düşünüp delil getirmek ve istidlâl etmek sûretiyle bi-

(2) Mâtürîdî, a.g.e., Vr.185a, 354b, 566a, 667a, 665a; Te'vilâtü Ehli's-Sünne, Avazeyn neşri, Kâhire 1391/1971, C.I, s.94.; Semerkandî, Şerh-i Semerkandî, Topkapı Medine Böl. Yazma No:179, Vr.513a.

(3) Te'vilât, Vr.342b.

linebilen, yâni hakkında bir hükme ulaşılabilen şeylerdir. Bir başka deyişle, doğrudan öğretilmeyenler, dolaylı olarak öğrenilmeye müsâit olan şeylerdir. Çünkü doğrudan öğretilenler, öğretilmeyenlerin bilinebilmesine bir ipucu olacak, yâni "şâhid"den "gâib"e götürecek şekildedir⁽⁴⁾. İşte bu yüzden, Mâtürîdî'ye göre, **ilim ilk kez** Hz.Âdem'le birlikte öğretme ile başladığı ve insanlar başıboş yaratılmadıkları için sonuçta "imtihan" vardır. Çünkü insanlar kendilerine doğrudan veyâ dolaylı olarak öğretilen şeylerden sorumludurlar ve doğuştan herhangi bir bilgileri de bulunmadığı için ilimde ve anlayışta dereceleri farklı olduğu gibi, öğrenme kapasiteleri de farklıdır. Oysa hayvanlarda durum daha başkadır. Hayvanlar bâzı şeyleri içgüdüleriyle bilecek şekilde yaratıldığı için onların büyüğü ile küçüğü bilgi bakımından birbirine eşittir. Halbuki insanlar öğretilerek bildikleri için bilgi bakımından eşit değildirler ve insanlardaki üstünlük ve farklılık da öğretmeden ve öğrenmeden kaynaklanmaktadır⁽⁵⁾.

Mâtürîdî'nin belirttiğine göre, öldükten sonra dirilme, Peygamberin peygamberliği vb. dînî konulardan başka gâiple ilgili diğer konular da ancak öğretme ile bilinebilecek türden şeylerdir⁽⁶⁾. Bu bakımdan, bilinmeleri için bir öğreten ve öğretmeyi gerektiren şeyler, ilgili oldukları konulara dâir bilgi verme amaçlarının yanında, -bir öğreticiyi gerektirmelerinden dolayı- hem öğreticinin (Allah'ın) varlığının, hem de öğrenenin (Peygamber'in) ve öğrendiği şeylerin doğruluğunun bir delîlidirler. İşte bu yüzden, târihî bilgi veren kıssalar ve haberler ilgili oldukları konularla ilgili bilgi vermektan başka, Peygamber'in ve ona bildirilen şeylerin doğruluğunun delîlidirler.

Görülüyor ki, burada, insanın bilgi edinebilme kapasitesinin sınırlılığı ve onun bâzı şeyleri ancak öğretme ile bilebilmesi esâsından hareketle; Peygamber'in de bir **insan** olduğu ve bildiği bâzı şeyleri ancak kendisine öğretilmek sûretiyle bilebileceği, yâni hem bir öğretenin bulunması, hem de kendisinin ondan öğrenecek nitelikte bir insan, yâni Peygamber olması gerektiği netîcesine gidilmektedir. Mâtürîdî, Kur'an'da yer alan **kıssalara**, onları birer târihî bilgi malzemesi olarak görmekten başka, aslında bu açıdan bakılması gerektiği kanâatindedir.

(4) a.e., Vr.672a.

(5) a.e., Vr.341b, 672a.

(6) a.e., Vr.23b, 697b.

Yukarıda da belirtildiği gibi, gerek dînî, gerek dünyevî ihtiyaç duyulan şeylerin öğretilmesinde ve bilinmesinde epistemolojik bir fonksiyon ve amaç taşıdığını belirttiği **meseller** konusunda da Mâtürîdî benzeri şeyleri düşünmektedir. Özetle ifâde edecek olursak, ona göre, kıssa ve meseller dinde birer **delil** oldukları gibi; hem teorik, hem pratik birtakım amaçları bulunan birer epistemolojik çıkış noktası ve anlatım ve öğretimi kolaylaştırıcı birer anlatım ve öğretim yöntemidir. Bu genel açıklamalardan sonra, artık kıssa ve meseller üzerinde ayrı ayrı durulabilir.

D) KISSALAR

Hikâye, rivâyet, masal, menkıbe vb. anlama gelen "**kıssa**" Kur'anda geçen ibret dolu birçok hikâye⁽⁷⁾ için de bir isim olarak kullanılmıştır. Literatürde daha çok ahlâkî öğütler vermek amacıyla kıssa anlatıldığı bilinir. Bilhassa peygamberlerle ilgili kıssalara yer veren eserler oldukça fazladır. Kıssalar belli birtakım amaçlar taşıdığı için onlarda genelde fazla ayrıntıya yer verilmediği görülür⁽⁸⁾. Nitekim, Mâtürîdî de aynı görüşleri paylaşır ve çeşitli kıssaların ve geçmişle ilgili haberlerin Kur'an'da yer almasındaki **amaç ve hikmetleri** şu şekilde belirtir:

1. Bir Öğretme Yöntemi Olarak

Kıssa ve haberleri önce eğitim ve öğretim açısından değerlendiren Mâtürîdî'ye göre, Mekke'lilerin dînî âdetlerinde aklî delîle başvurma diye birşey yoktu. Bir başka deyişle, onlar aklî deliller üzerinde düşünüp istidlâl etmeye yatkın değildiler. Halkın bilgisinin tamâmı kulaktan duyma delillere dayanıyordu, yâni genellikle **şifâhî bir kültüre** sâhiptiler. İnsanlar haber ve olayları dinlemeye yatkındılar ve severlerdi. Hattâ, onlardan bâzıları kendi kendilerine olaylar uydurup anlatırlar ve kendilerini dinletirlerdi; diğerleri de severek dinlerlerdi. İşte bundan dolayı, yâni onlara dinleterek öğretmek için, haberlere ve kıssalara yer verildi. Çünkü

(7) Meselâ Bkz. Prof. S.Kutub ve A.C. Es-Sahhar, **Kur'ân-ı Kerim'den Dînî Hikâyeler**, Çev. M. Runyun, Konya 1979.

(8) Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. İ.Pala, **Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara (Târihsiz), s.296-97; Prof. Dr. İ.Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, 2.bsk., Ank.1976, s.171.vd.

onlar için en iyi ve en uygun öğretme yöntemi buydu⁽⁹⁾.

2. Delil ve İspat Olarak

Mâtürîdî'nin anlattığına göre, Mekke'liler hem peygamberlere inanmazlar, hem de yeri ve göğü Allah'ın yarattığını bildiklerini söylerlerdi. Oysa, der Mâtürîdî, Allah'ın yeri ve göğü yarattığı, yerin ve göğün yaratıcısı olduğu ancak Peygamber'in bildirmesiyle bilinir. Mekke'lilerin bütün peygamberlere ve bilhassa Hz.Peygamber'in peygamberliğine inanmadıkları halde, böyle bir inancı dile getirmeleri bir tutarsızlıktır. Mâtürîdî'ye göre, bunun giderilmesi, yâni onların tutarsızlıklarının gösterilmesi ve anlayabilecekleri; fikrî ve kültürel durumlarına uygun bir anlatımla, yâni kolayca öğrenmelerini sağlayacak bir öğretim metoduna başvurularak bir delil ve kanıt olmak üzere bazı bilgilerin verilmesi gerekli olmuştur⁽¹⁰⁾.

Nitekim, ona göre, Kur'an'da yer alan kıssa ve haberler, genelde, delil olmayı sağlayacak ölçüde bilgi verme amacını güder. Bu yüzden, onların ayrıntılarının bilinmesine gerek yoktur. Önemli olan, onların taşıdıkları hikmetleri ve işâret ettikleri anlamları kavrayıp bunun Peygamber'in peygamberliğinin bir delili olduğunu anlamamızdır. Aslında kıssa ve haberler Peygamber için bir delil ve kanıt olmak üzere nakledilmiştir. Çünkü onlar, "Ehl-i Kitâb"ın kitaplarında da vardır. Bu kıssa ve haberlerin bir delil ve kanıt olabilmesi için, onların kitaplarındakinden ne fazla, ne eksik olması gerekir. Eğer onlar, onların kitaplarında olduğundan fazla veya eksik olsaydı, delil ve kanıt olma durumu ortadan kalkar; tam tersine, bir şüpheye sebep olurdu. Bu yüzden, kıssa ve haberler, yalan olduğu zannedilir endişesiyle, eksiksiz ve fazlasız olarak, yâni önceki kitaplarda hikâye edildiği kadarıyla, nakledilmiş ve korunmuştur⁽¹¹⁾.

Görülüyor ki, Mâtürîdî, kıssa ve haberlerin ayrıntılı olup olmamasının bir tesâdüf olmadığını; onların bu durumunun "delil olabilme" ile ilgili olduğunu, yâni bir delil ve kanıt olabilmeleri için öyle olmalarının gerekliliğini belirtirken, bir başka deyişle, kıssa ve haberleri bir delil olarak değerlendirirken onlara, bizzat **nakledilen malzeme ve özellikleri**

(9) Te'vîlât, Vr.208a, 617a, Krş.173b.

(10) a.e., Vr.617a.

(11) a.e., Vr.203a, 403a, 404a, 414a.

açısından bakmaktadır. Yine, Mâtürîdî, kıssa ve haberlerin bir delil olduğunu ifâde ederken, onlara bir de **nakleden, yâni Peygamber** açısından bakmakta ve şu görüşlere yer vermektedir:

H.z.Peygamber "Ehl-i Kitâb"ın kitaplarında yer alan kıssa ve haberleri önceden bilmediği ve onları başkasından öğrenmediği halde, o konularda haber vermiş ve onları nakletmiştir. Bu kıssa ve haberleri onlar da biliyorlardı. Fakat onlar, onları, kendilerinden önce geçenlerin öğretmesinden, yâni onlardan duymalarından dolayı biliyorlardı. Oysa, onlar da biliyorlardı ki, H.z.Peygamber o kıssa ve haberleri ne herhangi bir kimseden öğrenmiş, ne de onların dilini biliyor ve ne de o olaylara şahit olmuştur. Peygamber onları, başka herhangi bir şey sâyesinde değil, ancak Allah'ın öğretmesiyle ve bildirmesiyle biliyordu ve kendisine öğretildiği gibi, yâni aynen, nakletti. İşte bu yüzden, o kıssa ve haberler Peygamber'in onları gaybı bilen birinden öğrendiğinin, dolayısıyla peygamberliğin bir delili olarak gösterilmiştir⁽¹²⁾.

Görülüyor ki, Mâtürîdî kıssa ve haberlerin birer delil ve ispat olduğunu ifâde ederken şu noktaları gözönünde bulundurmaktadır:

- a) Kıssa ve haberlerde fazlalık veyâ eksikliğin bulunmaması, yâni aynen "Ehl-i Kitâb"ın bildiği kadarıyla nakledilmesi;
- b) H.z.Peygamber'in, onların dilini bilmemesi, yâni Peygamber'in dilinin onların dilinden başka olması;
- c) H.z.Peygamber'in o olaylara bizzat şahit olmasının mümkün olması;
- d) H.z.Peygamber'in onları herhangi bir kimseden duymamış ve öğrenmemiş olması.

Mâtürîdî'ye göre, kıssalarda bulunan bu özellikler onların, H.z.Peygamberin peygamberliğinin birer delili olarak görülmesini gerektirmektedir.

3. Kalbi Tatmin Edici Olarak

Mâtürîdî'ye göre, "kalbin tatmin olması" demek şüphe ve huzursuzluktan uzak olup bir sükûnet içerisinde tefekkür ve teemmül ederek hu-

(12) a.e., Vr.173b, 208a, 281a-b, 287a, 352b, 303b, 487b, 754b.

zur bulması demektir⁽¹³⁾. Geçmiş peygamberlerle ilgili olan kıssa ve haberler Peygamber'in kalbini de rahatlatır ve onların bir melek aracılığıyla bildirildiği konusunu daha da pekiştirir. Çünkü şeytanın onları öğrenip Peygamber'in kalbine aktarabilmesi mümkün değildir⁽¹⁴⁾. Buradan anlaşıyor ki, kıssa ve haberler Peygamber'in, peygamberliği konusunda bizzat kendisinin de emîn olmasını ve bu konuda kalbinin rahat etmesini sağlayan birer delil olarak değerlendirilmekte ve bizzat Hz.Peygamber'in, kendisinin peygamber olduğuna **psikolojik olarak** nasıl inandığı ve kendi peygamberliğinden nasıl emîn olduğu konusunda bize bir ipucu verilmeye çalışılmaktadır.

4. Peygamberlikle İlgili Bir Açıklama Olarak

Mâtürîdî'nin belirttiğine göre, bâzıları, peygamberin insandan olmasını bir türlü kabul edemiyordu. "Nasıl olur da peygamber insandan olur", "İnsandan peygamber mi olur", diye düşünüyorlar ve Hz.Peygamber'e "Sen de bizim gibi bir insansın", diyorlar ve peygamberliğini kabul etmiyorlardı. Geçmiş peygamberlerle ilgili kıssa ve haberler sâdece Hz.Peygamber'in değil, bütün peygamberlerin insandan olduğunu, yâni peygamberlerin de birer insan olduğunu ve aslında peygamberin insandan olması gerektiğini bildirmek için nakledilmişlerdir⁽¹⁵⁾. Böylece, dolaylı olarak, "**Peygamber-insan**" kavramına dikkat çekilip Hristiyanlık'taki "Tanrı-insan"⁽¹⁶⁾ anlayışına karşılık olmak üzere "peygamber-insan" anlayışı ortaya konulmuş ve insanın olsa olsa ancak peygamber olabileceği vurgulanmak istenmiştir.

5. Yol Gösterici Olarak

Mâtürîdî'ye göre, kıssa ve haberler geçmiş peygamberlerin mâruz kaldıkları muâmelelerin neler olduğunu bildirip Hz.Peygamber'e o konuda bir yol gösterme ve fikir verme amacına yöneliktir. Bir başka deyişle, târihî olayları bir kıssa ve haber şeklinde nakletmek sûretiyle hem düş-

(13) a.e., Vr.310b, 799a.

(14) a.e., Vr.290b.

(15) a.e., Vr.208a, Krş.Vr.173b.

(16) Bkz. A.Altındal, *Three Faces Of Jesus: Üç İsa*, Çev. S.Özbudun, İst. 1993, s.9, 41, 52, 87, 97, 104-105, 114, 116. Krş. Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, Çev. L.Ay, 4.bsk., İst. 1977, S.1/294.

manlarına karşı Peygamberlerin; hem de peygamberlere karşı düşmanlarının neler yaptıklarını bildirmek ve bu konuda Hz.Peygamber'e bir ipucu verilmek istenmektedir⁽¹⁷⁾.

6. Târihî Bir Bilgi ve Bir Vesîka Olarak

Mâtürîdî'nin açıklamalarına göre, bâzıları, Kur'an'ın ve bilhassa Kur'an'da yer alan eski peygamberler ve ümmetlerle ilgili haber ve kıssaların birer efsâne, masal, uydurma ve yalandan ibâret olduğunu söylemişlerdir. Oysa, Mâtürîdî'ye göre, onlar Kur'an'da anlatılanların doğruluğunu, bu kıssa ve haberlerin insanın bir uydurması, yâni birer insan sözü olmadığını bildikleri halde inatlarından dolayı böyle demişlerdir. Aslında bu kıssa ve haberlerde geçen olaylar ve anlatılan kişiler târihî bir gerçekliği ve bir realitesi olan olaylar ve kişiler olup efsânevî ve uydurma değildirler. Bizzat yaşamış ve ölmüş olan bâzı insanlar, bizzat vukû bulmuş ve gerçekleşmiş olan bâzı olaylar sanki hâlâ canlı ve yeniymiş gibi nakledilmek sûretiyle kıssalarda yaşatılmaktadır⁽¹⁸⁾.

Böylece, Kur'an'da yer alan kıssa ve haberler, dolayısıyla bizzat Kur'an, târihin belli bir döneminde vukû bulmuş olaylar ve yaşamış önemli kişiler hakkında bilgi veren birer târihî vesîka ve bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Kur'an'daki kıssa ve haberler, Hristiyan dünyasında hâlâ tartışılan "Hz.İsâ efsânevî bir zat mıdır, yoksa bizzat yaşamış bir kişi midir"⁽¹⁹⁾vb. ilgili bâzı problemlere ışık tutan birer vesîka olarak görülüp değerlendirilebilir.

7. Bir Uyarı Olarak

Mâtürîdî'ye göre, kıssa ve haberler, fesat çıkarmalarından ve peygamberleri yalanlamalarından dolayı geçmiş ümmetlerin mâruz kaldıkları azapları ve başlarına gelen felâketleri bildirmek sûretiyle, Hz.Peygamber'i dinlemeyip karşı gelenlerin de benzeri âkıbetlere uğrayabilecekleri yolunda bir uyarı ve bir hatırlatma olarak nakledilmiştir. Çünkü onlar, dedelerinin yolundan gittiklerini ve onlar gibi davrandıklarını söylüyor-

(17) Te'vîlât, Vr.173b, 208a, 290b.

(18) a.e., Vr.164b, 173b, 208a, 730b.

(19) Meselâ Bkz. ve Krş. A.Schweitzer, *The Quest Of The Historical Jesus*, New York, 1966.

lardı. Oysa, onların dedelerinden bâzıları iyi insanlardı. Bu kıssa ve haberler yoluyla onlara, iyi olanların peşinden gitmeleri, kötülere uymamaları tavsiye edilmekte ve dedeleriniz içinde iyi örnekler varken niçin kötülerini tercih ediyorsunuz, diye uyarıda bulunulmaktadır⁽²⁰⁾.

8. Ahlâkî Bir Mesaj Olarak

Mâtürîdî, Kur'an'da yer alan kıssalarda iyilik ve kötülüğün neler olduğunun bildirildiği; insanların iyiliğe ne şekilde dâvet edilip kötülükten nasıl uzaklaştırılabileceği, yâni iyiliğe dâvet etme ve kötülükten uzaklaştırma yöntemlerinin neler olabileceği, kısacası, kimlerin bunu ne şekilde yapacağı konusunda çeşitli ipuçlarının verildiği kanâatindedir⁽²¹⁾.

Çeşitli kıssa, haber ve hikâyelerin Kur'an'da yer almasındaki sebepleri ve hikmetleri bu şekilde belirttikten sonra, Mâtürîdî, onların **sık sık tekrar edilmesiyle** ilgili olarak da şu görüşlere yer vermektedir: Ona göre, bu kıssa ve haberler hem **inanenları**, yâni müslümanları, hem de **inanmayanları** ilgilendirmektedir. İnanmayanları üç gruba ayırmak mümkündür:

- a) İnatçı ve kibirli olanlar;
- b) Şüphe ve şaşkınlık içinde olanlar;
- c) İrşâda ve yol gösterilmeye müsâit olanlar.

Bunlardan birinci grup, yâni inatçı ve kibirli olanlar Allah'ın birliğini, Hz.Peygamber'in peygamberliğini ve öldükten sonra dirilmeyi, yâni âhiret hayatını hem inkâr ediyorlar, hem de bu konuda inatla ve kibirle ısrar ediyorlardı. Çünkü bu konular çok önemliydi ve hattâ Peygamber bilhassa bu üç konuyu insanların kabul etmesini ve onlara inanmasını sağlamak için gönderilmişti. Yâni bu konular dinde çok önemliydi ve kabul edilmelerini sağlamak için ısrar etmek ve o konuda tekrar tekrar **delil getirmek** gerekiyordu. İşte, kıssa ve haberlerin tekrar edilmesindeki önemli sebeplerden birisi budur. Bir başka deyişle, onlar inanmamakta direnenlere karşı **tekrar tekrar delil getirme** ve delilde ısrar etme amacıyla tekrarlanmışlardır.

İnanmayanlardan oluşan ikinci grup, yâni bir şüphe ve şaşkınlık içinde olanlar ise inanmamakta fazla ısrarlı ve inatçı olmadıkları halde,

(20) Te'vîlât, Vr.208a.

(21) a.e., Vr.173b, 208a, 487b, 670a.

ne yapacaklarını bilemedikleri için şaşırıp kalmışlardı. Onlara yine bu konularda hem delil getirmek, hem de **öğüt vermek** gerekiyordu. Verilen **öğüdün** etkili olabilmesi, onun her konu ve ortam değişikliğinde tekrar edilmesine ve önceki durumun kısaca hatırlatılmasına bağlıydı. İşte, Kur'an'daki kıssa hikâyelerin tekrar edilmesindeki sebeplerden birisi de budur, yâni onlar **öğüt verme ve öğüdü etkili kılma** amacıyla tekrar edilmişlerdir.

İnanmayanlardan oluşan üçüncü ve son grup, yâni kendilerine yol gösterilmeye müsâit ve açık olanlar, kısacası, **irşad edilmeyi isteyenler** ise, inanmaya hazır oldukları için, kıssa ve haberleri ilk duyuşlarında onlarla anlatılmak istenen şeyleri hemen anlarlar ve inanırlardı. Onların tekrâra ihtiyaçları yoktu. Nitekim, kıssa ve haberler bu grup gözönünde bulundurularak tekrar edilmemiştir.

Bu kıssa ve haberlerle ilgili olan diğer gruba, yâni inananlar grubuna, kısacası **müslümanlara** gelince; kıssa ve haberler onlar için gerekli olan "**hükümü**" temin ederler. Bir başka deyişle, kıssa ve haberler müslümanların **hüküm çıkarmaları** ve onlardan hüküm yönünden faydalanmaları içindir. Bu amaç gözönüne alındığında, yâni onların birer hüküm taşıma ve **hüküm oluşturma** özellikleri dikkate alındığında, tekrar edilmelerine gerek olmadığı anlaşılır. Çünkü hüküm için, **bir kez** anlatılmaları yeterlidir; tekrar edilmelerine gerek yoktur.

O halde diyebiliriz ki, kıssa ve haberler müslümanlar için değil, bilâkis inanmayanlar için tekrar edilmiştir; yâni inanmayanlara delil getirme, öğüt verme ve hatırlatma ihtiyacı hissedildiği durumlarda tekrar edilmiştir⁽²²⁾. Buradan anlıyoruz ki, kıssa ve haberlerin Kur'an'da yer alması ve zaman zaman tekrar edilmesi daha çok belli bir amacın gerçekleştirilmesine, dolayısıyla insanların belli bir zihnî aşamaya ulaştırılıp onlara belli bir hayat tarzının öğretilmesine vâsıta olması içindir.

II) MESELLER

Misal, örnek, benzer, nümûne, karşılaştırma gibi kelime anlamları bulunan "**mesel**" burada daha çok "örnek alınacak söz", "terbiye ve ahlâka faydalı hikâye", "bir kurala örnek olarak söylenen söz", "başka

(22) a.e., Vr.208a, 498a, 670a.

birşeye delâlet etmek üzere söylenen, görünen anlamı dışında mecâzî bir anlam taşıyan; öğretici, eğitici, ahlâkî hikâye" vb. terim anlamlarıyla gözönünde bulundurulmaktadır. Tevrat'ta yer alan **kıssaların mesel** olarak anlatıldıkları dikkate alınırsa, bu açıdan, bir bakıma, **meselin kıssa** ile birleştiği de söylenebilir. Ancak burada onlar, aralarındaki epistemolojik farklılıklar gözönünde bulundurularak ve genel yaklaşıma da uygun olarak ayrı başlıklar altında ele alınmıştır⁽²³⁾. Çünkü epistemolojik açıdan değerlendirildiğinde, genellikle **kıssalar târihî bilgi**; **meseller** ise târihî bilgidan başka, duyuşsal yâni **empirik bilgi** sağlamaya da müsâittir. Bunu Mâtürîdî'nin açıklamalarında da görmek mümkündür.

Mâtürîdî'ye göre, genel olarak "mesel" "**beyân**" anlamına gelmekte; dolayısıyla: bildirme, söyleme, anlatma, açıklama vb. anlamları ihtivâ etmektedir. Nitekim, taşıdığı bu anlamlara uygun olarak "mesel" gizli, yâni gâip olan şeylerin bilinen, açık ve tesbit edilmiş olan şeylerle açık hâle gelmesini sağladığı gibi, karışık ve karmaşık olan şeylerin de açıklığa kavuşmasını ve belirgin hâle gelmesini sağlamaktadır⁽²⁴⁾. Meseldeki bu "beyân" anlamının, Mâtürîdî'nin sisteminde, **teorik ve pratik** olmak üzere iki alanda değerlendirildiğini görmekteyiz. Ona göre, mesellerin Kur'an'da yer almasındaki sebep ve hikmetleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

A) Teorik Olarak "Mesel" Şu Amaçları Gerçekleştirmek İçin Kullanılmıştır:

1. Akla Yol Göstermek Amacıyla

Mâtürîdî'ye göre, örtmesinden ve gizlemesinden dolayı herhangi bir şey aklın doğruyu kavramasına ve anlamasına engel olabilir. Netîcede akıl, kavraması ve anlaması için kendisine sunulan doğruyu ve doğruya götüren yolu, o örtü ve engellerden dolayı, bulamaz ve anlayamaz. Bu gibi durumlarda aklın doğruyu bulmasına ve anlamasına engel olan şeyleri kaldırmak; dolayısıyla teolojik, dînî, ahlâkî, hukûkî vb. bilinmesi ve

(23) Cerrahoğlu, a.g.e., s.174 vd.; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İst.1986, C.6, s.276.; F.Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ank.1984, s.747; Büyük Larousse, Milliyet Yayını, 1993, C.15, s.8046; İ.Pala, a.g.e., s.335 vd.

(24) Te'vîlât, Vr.637a, 762a.

anlaşılması istenilen şeylerin açıkça ortaya çıkmasını sağlamak gerekmektedir. İşte bu amacı gerçekleştirmek ve bu ihtiyacı gidermek için mesellere yerverilmiştir⁽²⁵⁾.

Görülüyor ki, "**mesel**" kolayca kavranılıp anlaşılamayan konularda akla yardımcı **olmakta** ve dinde önemli bir fonksiyona ve mevkîe sâhip olan aklın teolojik, dînî, ahlâkî vb. birtakım hükümlere ulaşarak görevini yerine getirmesini sağlamaktadır. Mâtürîdî'nin aklı ve dinde aklın fonksiyonunu ön planda tutan bir din bilgini olduğu gözönünde bulundurulursa, onun "**mesel-akıl ilişkisi**" ile ilgili görüşlerinin ve mesellerin onun sisteminde işgal ettiği yerin önemi daha iyi anlaşılabacaktır.

2. Gâiple İlgili (İstidlâlî) Bir Bilgiye Ulaştırmak Amacıyla

Mâtürîdî'ye göre, "mesel" kavramayı ve anlamayı kolaylaştırarak zihinlerden ve anlaşılmaktan uzak olan şeyleri yaklaştırmak; gizli ve örtülü olanın açık hâle gelmesini sağlamak içindir. Çünkü "gâip" ancak "duyulur" şeyler, yâni beş duyunun konusu olan şeyler, aracılığı ile bilinebilir ve bunu gerçekleştirmede meseller önemli fonksiyonlara sâhiptir. Mâtürîdî'nin "mesel"i, gâiple ilgili bir kanâate ve bir fikre ulaştıran bir vâsıta, bir anlatım yolu olarak görmesi bir tesâdüf olmayıp onun epistemolojik sisteminin zorunlu bir sonucudur. Çünkü ona göre, "duyulur" ve "gözlemlenebilir" şeylerle ilgili bilgiler gerçek ve **asıl** olan, **temel** olan bilgilerdir. Duyularla algılanamayan, yâni gâip olan şeyler, ancak bu asıl ve temel olan empirik bilgiler aracılığıyla, yâni onlara dayanarak delil getirmek sûretiyle kavranılabilir ve onlar hakkında bir hükme ve bir kanâate, dolayısıyla istidlâlî bir bilgiye ulaşılabilir⁽²⁶⁾.

Öyle görünüyor ki, burada, Kur'an'ın "dış dünyâ" ile ilgili **realist** yaklaşımı Mâtürîdî'nin bakış açısına da yansımış ve onun "duyularla algılanan şeyler gizli ve gâip olan, dolayısıyla ancak akılla kavranılabilen şeylerin akıl tarafından kavranılıp anlaşılabilmesine bir vâsıta ve onların varlığına bir işâret olmak üzere birer '**mesel**' ile anlatılmıştır"⁽²⁷⁾, şeklindeki temel görüşünün oluşmasında ve genel olarak, "**realist bakış açısı**

(25) a.e., Vr.428a.

(26) a.e., Vr.53b, 54a, 499a; T.Ehli's-Sünne, S.1/54.

(27) a.e., Vr.318b.

sı'nın onun bütün sisteminin ayrılmaz bir parçası hâline gelmesinde önemli bir etken olmuştur.

3. Peygamber'in Peygamberliğini İspat Etmek Amacıyla

Mâtürîdî'nin anlattığına göre, Araplar Allah'ın birliği, âhiret hayâtı vb. duyu alanı dışında kalan, yâni duyuları aşan konuların bilinmesiyle ilgili meselleri bilmedikleri gibi, gerektiğinde herhangi bir konuya dâir "mesel getirme" gibi bir âdetleri de yoktu. Onların ancak şiir söylemekten ve yazmaktan hoşlanma ve atalarını başkalarından üstün görme alışkanlıkları vardı. Hz.Peygamber onlara, Allah'ın kendisine öğrettiği çeşitli meselleri ve örnekleri nakledince, onlar Peygamber'e inanmadılar ve nasıl mesel getirileceğini bilmedikleri ve mesellerle ilgili hiçbir bilgiye sâhip olmadıkları için, Peygamber'in onları ya bir kitaptan aldığını veya kendisinden uydurduğunu zannettiler. Halbuki, o konuda yazılmış herhangi bir kitap veya söylenmiş herhangi bir şiir yoktu. Dolayısıyla, Peygamber, onları herhangi bir yerden okumuş veya Allah'tan başka, herhangi bir kimseden öğrenmiş olamazdı. İşte bu açıdan bakıldığında, der Mâtürîdî, meselleri, Peygamber'in peygamberliğinin açık birer delîli olarak görmek gerekir⁽²⁸⁾.

Görülüyor ki, burada, o günkü Arap toplumunda "mesel getirme"nin bilinmemesi ve bir konuyu mesel getirerek anlatma gibi bir alışkanlığın bulunmamasından hareketle mesellerin birer delil olduğu görüşüne yer verilmektedir. Bir başka deyişle, mesellerin delil oluşu, o konuda toplumda bir alışkanlığın, dolayısıyla yazılmış herhangi bir kitabın, bulunmamasına dayandırılmaktadır.

4. Herşeyi Allah'ın Yarattığını İspat Etmek Amacıyla

Mâtürîdî'ye göre, Kur'an'da yer alan meseller dünyâyı ve dünyâda bulunan -iyi ve kötü, yüce ve alçak vs. ne varsa- herşeyi Allah'ın yarattığının bir delîlidir. Çünkü mesellerde Allah yüce olanı yüce olan şeye, alçak olanı alçak olan şeye; iyi olanı iyi olan şeye, kötü olanı kötü olan şeye benzeterek, yâni onlar arasında benzerlik kurarak anlatmıştır. Bu da,

(28) a.e., Vr.54a.

bütün bu şeylerin hepsini Allah'ın yarattığının bir kanıtıdır⁽²⁹⁾.

Görülüyor ki, burada Mâtürîdî, mesellerin delil oluşunu "anlatım tarzı"na dayandırmakta ve bunu konunun anlatılış biçiminden çıkarmaktadır. Daha açık bir dille ifâde edecek olursak, mâhiyeti gereği beş duyunun konusu olmayan, yâni duyuları aşan, buna rağmen öğretilmek ve bildirilmek istenilen şeyler beş duyunun konusu olup algılanan ve bilinen şeylere benzetilerek anlatıldığına göre, yâni "aralarında benzerlik kurarak anlatma tarzı" tercih edildiğine göre, bu anlatım şeklini tercih edenin, aralarında benzerlik kurduğu her iki tarafın mâhiyetini çok iyi bildiği ve iki şey arasında benzerlik kurmanın zâten bu bilgiyi gerektirdiği noktasından hareket edilerek mesellerin "**delil**" olduğu fikrine gidilmektedir. Çünkü burada bilinenlerle aralarında benzerlik kurarak bilinmeyenleri anlatan bizzat Allah'tır; dolayısıyla iki şey arasında benzerlik kurmak için gerekli olan o şeylerin mâhiyetleriyle ilgili bilgi de ilâhî bilgidir. Tanımı gereği ilâhî bilginin, özellikleriyle birlikte tek tek bütün varlıkları içine alacağı ve aslında onun herşeyden önce **mâhiyete ilişkin bir bilgi** olduğu, dolayısıyla Allah'ın bildiği şeylerin aynı zamanda yaratıcısı olmasının da zorunlu olduğu fikri vurgulanmaktadır.

Bu açıklamalardan anlıyoruz ki, iki şey arasında kurulan benzerliğin başarısı, yâni isâbetli ve doğru bir benzetmenin yapılması, aralarında benzerlik kurulacak olan şeylerle ilgili bilgiye bağlıdır. Bu demektir ki, aralarında benzerlik kurulacak şeylerle ilgili bilgide eksiklik ve yetersizlik bulunursa benzetme, yâni "teşbîh" isâbetsiz ve hatalı olur. O halde, dilimizde çok sık kullandığımız "**teşbihte hatâ olmaz**" sözünün her durumda geçerli bir kuralmış gibi görülmesi doğru değildir.

Mâtürîdî'nin mesellerle ilgili olarak dikkat çektiği noktalardan anladığımıza göre, bu sözün, ancak vahye dayanan teşbihler ve meseller için her zaman ve her durumda doğru olduğunu söylemek gerekir. Aksi halde, ilâhî bilgide hatânın bulunabileceğini sözkonusu etmek gerekecektir ki; bu, tanımı gereği ilâhî bilgi için zâten mümkün değildir. Nitekim, Mâtürîdî'nin, meselleri, herşeyi Allah'ın yarattığının bir delili olarak değerlendiren "**bilgi-yaratma ilişkisi**"ni gözönünde bulundurduğu sezilmektedir.

(29) a.y.

5.Dinde Kıyâsın Mümkün (Câiz) Olduğunu Göstermek Amacıyla

Mâtürîdî'ye göre, Kur'an'da yer alan meseller, "nas"la belirtilen bir hükmün bulunmadığı konu ve durumlarda, "illet" in aynı olması hâlinde, hükmü belli olanı esas alarak, kıyâsa başvurma'nın câiz olduğunu gösterir⁽³⁰⁾.

Görülüyor ki, burada Mâtürîdî, "mesel" in taşıdığı "benzeme", "benzetme", "karşılaştırma", "örnek olma" vb. anlamları dikkate alarak; mesellerde bulunan benzetme ve karşılaştırmaları, yâni çeşitli konularla ilgili benzetme ve karşılaştırmaların **vahiyde yer almasını**, gerektiğinde hukukî konularda da aynı yönteme başvurulabileceğinin bir işâreti olarak değerlendirmektedir. Genellikle bir anlatma ve öğretme yöntemi olarak görülen "mesel" böylece hukukî alana da kaydırılmakta ve İslâm hukukunun kaynaklarından birini oluşturan "kıyâs"ın meşrûluğuna ve gerektiğinde "kıyâs" a başvurma'nın Kur'ânî bir davranış olduğuna dikkat çekilmektedir. Kur'an'da yer alan meselleri, "kıyâs" a başvurma'nın doğruluğunun ve ulaşılan hükümlerin geçerliliğinin bir delili olarak görmek sûretiyle Mâtürîdî, mümkün olan her fırsatta, **Ebû Hanîfe'nin** yolunu tâkip ettiğini göstermektedir.

B) Pratik Olarak "Mesel" Şu Amaçları Gerçekleştirmek İçin Kullanılmıştır:

1. "İyi" ve "Kötü"yü Açıklamak Amacıyla

Mâtürîdî'ye göre, meseller iyi olanın iyiliğinin, kötü olanın kötülüğünün bilinmesini sağlayan şeye benzetmek sûretiyle iyi ve kötü fiilleri; iyi ve kötü durumları açıklığa kavuştururlar. Böylece, onlar, aynı zamanda, "**doğru'nun 'yanlış'tan** ayırt edilmesine; dolayısıyla **adâlet ve zulmün** açıklanıp anlaşılmasına yardımcı olur⁽³¹⁾.

Görülüyor ki, burada **mesel** ahlâkî yönden ele alınmakta ve onun iyi, kötü; doğru, yanlış; adâlet ve zulüm gibi ahlâkî fiil, davranış ve tutumların anlaşılmasını kolaylaştırmadaki fonksiyonu gözönünde bulundurularak mesellerin ahlâktaki önemine dikkat çekilmektedir. Böylece,

(30) a.y.

(31) a.e., Vr.511a.

Mâtürîdî, genellikle ahlâkta **aklı** esas almasına rağmen, "iyi" ve "kötü"nün tam olarak ancak **akıl-vahiy işbirliğiyle** bilinebileceği yolundaki görüşünü bir kez de mesellerin açıklanması münâsebetiyle dile getirmiş olmaktadır.

2. İnsanlara Faydalı Olanı Bildirmek Amacıyla

Te'vîlât'ta yer alan ifâdeler gözönünde bulundurulursa, görülür ki, Mâtürîdî'ye göre, genel olarak meseller insanların **din** ve **dünyâ** işlerinde ihtiyaç duydukları şeyleri açıklığa kavuştururlar. Böylece, onlar gerek **leh ve aleyhlerinde** olan şeyleri, gerekse birbirlerine karşı olan **görevlerini** de meseller aracılığıyla daha kolay bir şekilde öğrenmiş olurlar. Ancak, insanların bunları, yâni dünyâ ve âhiretleri için faydalı olan şeyleri öğrenebilmeleri ve anlayabilmeleri için akıllarını kullanmaları ve düşünmeleri gerekmektedir. Çünkü mesellerde bulunan anlamlar ve vaat edilen şeyler, hemen ilk bakışta değil, ancak üzerinde düşünmek sûretiyle kavranılabilir. Bir başka deyişle, mesellerden faydalanmak isteyenlerin, onların sâdece sözlerini değil, aynı zamanda anlamlarını da ciddî olarak dikkate almaları gerekir. İşte, ancak o zaman, der Mâtürîdî, onlardaki hikmetler ve hayret verici şeyler kavranılıp anlaşılabilir⁽³²⁾.

Yine burada, insanların leh ve aleyhlerinde olan şeyleri, birbirine karşı olan görevlerini, yâni din ve dünyâ işlerinde ihtiyaç duydukları şeyleri, kolayca bilip öğrenmelerine vâsıta olmasından sözedilerek meselin ahlâktaki önemi bir kez daha vurgulanmış olmaktadır.

3. İnsanların İbret Almalarını Sağlamak Amacıyla

Mâtürîdî'ye göre, meseller, üzerinde düşünenlerin birçok konuda ibret ve ders almalarını sağlayacak zengin bir muhtevâyâ sâhiptir. Öyle ki, Hz.Peygamber'in doğruluğunun anlaşılması ve genel olarak, doğrunun yanlıştan ayırt edilmesi gibi konulara ilâveten; dünyânın âhiret için bir **delil** olduğu ve dünyâdaki şeylerin yaratılış amaç ve faydaları da dâhil akla gelebilecek birçok **dünyevî ve dînî** konu mesellerle dile getirilmektedir. Önemli olan, insanların inadı ve umursamazlığı bir tarafa bırakıp

(32) a.e., Vr.54a, 370b, 506b, 582b; T.Ehli's-Sünne, S.1/79.

onlar üzerinde kafa yormaları ve anlatılmak istenilen anlamları ve veril-
mek istenilen mesajları kavramaya çalışmalarıdır.

Hattâ, der Mâtürîdî, **eğer âhiretten sözedilmeseydi, biz bu mesel-
ler sâyesinde âhiretin ve âhîret hayâtının varlığını düşünüp çıkarabi-
lirdik.** Çünkü dünyâ âhîret için bir **delildir**; bir meseldir. Mâtürîdî'ye gö-
re, insanlar duyularını ve aklını gereği gibi kullanıp meseller vâsıtasıyla
kendilerine sunulan ipuçlarını bularak iyi bir şekilde değerlendirirlerse,
kendilerinden istenilen ahlâkî hayâtı yaşamaları hiç de zor olmayacaktır⁽³³⁾. Ancak, yine de bütün bunlar, dünyâyı bu şekilde görmeye ve
dunyâ hayâtını bu şekilde yaşamaya meyleden, yâni inanan, kişiler için
mümkün görülmektedir.

4. İnsanlara Bir Dâvet Amacıyla

Mâtürîdî'ye göre, meseller dîne dâvet anlamını ihtivâ eder. Bir başka
deyişle, onlar hikmetli ve güzel sözlerle ifâde edilmiş birer dâvet olup in-
sanları belli bir hayâtı yaşamaya çağırır. Bu, aynı zamanda, dîne dâvetin
güzel sözlerle yapılması gerektiğinin de bir işâreti ve örneğidir⁽³⁴⁾.

Görülüyor ki, burada meseller, tamâmen ahlâkî bir üslûbun ifâdesi
ve örneği olarak değerlendirilmektedir.

5. Bir Kuralı Bildirmek Amacıyla

Mâtürîdî'nin ifâdelerinden anlaşıldığına göre, mesellerin önemli
fonksiyonlarından biri de, Hz.Peygamber'in ümmetini uyarmaktır. Geç-
miş ümmetlerden peygamberlerini yalanlayanların başlarına gelen azap-
ları ve uğradıkları felâketleri bildirmek, dolayısıyla Hz.Peygamber'in
ümmetinin de aynı hatâyâ düşüp aynı azaplara mâruz kalmamalarını sağ-
lamak için mesellere başvurulmuştur. Çünkü Mâtürîdî'ye göre, Pey-
gamber'i yalanlayanların çeşitli azaplara mâruz bırakılmaları Allah'ın bir
kurahdır ve bu kural istisnâsız herkese uygulanır. Onun değişmesi, her-
hangi bir ümmet için özel bir muâmele yapılması mümkün değildir. İşte,
der Mâtürîdî, mesellerin önemli bir görevi de böyle bir **değişmez kuralın**

(33) a.e., Vr.318b, 370b, 506b, 506b; T.Ehli's-Sünne, S.1/61-62.

(34) a.e., Vr.370b, 506b.

bulunduğunu bildirmek ve onun herkese uygulandığını hatırlatmaktır⁽³⁵⁾.

Görülüyor ki, burada **mesellerin** Peygamber'i yalanlayıp kabul etmemenin gerektirdiği pratik sonuçlara, geçmişten örnekler vererek, dikkat çekmek gibi bir fonksiyonunun bulunduğu ifade edilmektedir. En önemlisi de, peygamberleri yalanlayanlara karşı **uygulan**an **ilâhî bir kuralın** bulunduğu ve bunun istisnâsız yalanlayan her ümmete uygulandığından sözedilmesidir. Böyle bir kuralın bulunduğu bildirilmesi pratikte insanlar için bir uyarı olabilir; ancak, felsefî açıdan bakıldığında, bunu Allah'ın varlığı, peygamberlik müessesesinin gerçekliği ve başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün peygamberlerin doğruluğunun **empirik bir delîli** olarak görmek gerekmektedir. Bir başka deyişle, peygamberi yalanlayan her ümmete çeşitli cezâların verilmesi ve bunun **baştan beri uygulan**agelen bir kural olması Allah'ın varlığının ve Peygamber'in doğruluğunun **bu dünyâda empirik** olarak doğrulanması demektir. Çünkü verildiği bildirilen cezâlar ve mâruz kalınan felâketler pratikte sonuçları görülebiler, yâni gözlemlenebilen târihî olaylardır. Ayrıca burada, gerektiğinde mutlaka uygulanan bir **kural**dan sözedilmesi de, onun istenildiğinde sonuçlarının görülebileceğinin; bir başka deyişle, bunun böyle olacağına inanmayanların isterlerse bu kuralın uygulanışını ve sonuçlarını görebileceklerinin îâm edilmesi demektir. Mâtürîdî'nin mesellerle ilgili bu ilginç değerlendirmesinin, onun îman konularıyla ilgili "empirik doğrulama"nın bu dünyâda da mümkün olabileceği yolundaki genel kanâatinin bir sonucu olarak görülmesi yanlış olmayacaktır.

Bütün bu açıklamalar gözönüne alındığında, **kıssa ve meselleri** belli bir hayat felsefesinin ve belli bir hayat tarzının⁽³⁶⁾ dile getirilmesini ve bunun **hem teorik**, hem de **pratik** olarak gerçekleştirilmesini sağlayabilecek bir eğitim-öğretim yöntemi ve kolayca anlaşılmayı ve öğretilmeyi sağlayan bir öğretim vâsıtası olarak değerlendirmek gerekmektedir.

(35) a.e., Vr.370b, 506b.

(36) Prof.Dr. M.S.Aydın, *Din Felsefesi*, Ank.1992, s.123, 130.

GİDENLERİN ARDINDAN

Zeynep ULUANT

Üniversite yıllarım, aradan geçen onyedî seneye rağmen, hâfızamdaki izleri canlılığını koruyan, hayâtımın en zevkli ve faydalı geçen dönemlerinden biridir. Ağzına kadar dolu anfilerde, hepsi birbirinden değerli hocalardan Türk dili ve edebiyâtının derin ve zengin dünyâsına dalar, âdetâ bilinmeyenî öğrenmenin hazzına varırdık. Sonradan şuûruna vardım ki' okuduğum dönem, meğerse benim ucundan kenarından yakaladığım bereketli bir devreymiş. Zîrâ, mezun olduktan kısa bir süre sonra, rahle-i tadrîsinden geçtiğim bu kıymetli insanlar, pek de uzun sayılamayacak aralarla Hakk'ın rahmetine kavuşmaya başladılar. *Fâruk Kadri Timurtaş, Mehmet Kaplan, Mehmet Çavuşoğlu, Saadettin Buluç* ve de en son kaybettiğimiz *Muharrem Ergin*... Bu son kayıp, beni fevkalâde üzmele kalmayıp bir o kadar da düşündürdü ve zihnimde olduğu gibi gön-lümde de yer eden değerli hocalarımla ilgili hâtıralarımı yazmaya âdetâ zorladı.

Kendisiyle, babamla kurduğu fikir ve inanç arkadaşlığı dolayısıyla önceden tanıştığım Timurtaş Hoca, o yıllarda Edebiyat Fakültesi'ndeki Türkiye Türkçesi kürsüsünün Saadettin Buluç ile birlikte en kıdemlisiydi. Lise yıllarımda, *Akademi Mecmûası*'nda okuduğum yazılarına hayrandım. Bu yazılar, dilimize en büyük darbeyi indiren uydurmacılık hareketine karşı açılmış bir ilim ve îman bayrağıydı. Son derece rahat, anlaşılır bir dille kaleme alınan makâleler uzun süre devam etti ve güzel Türkçe-

mize o zor günlerde âdetâ bir melce, bir sığınak vazîfesi gördü. Talebesi olduğumda, Hocamın bilmediğim bir yanını keşfetmişim. O da tam bir İstanbul beyefendisi denilebilecek kadar nâzık ve kibar olmasıydı. Okul kapısında ne zaman karşılaştık, yaş ve mevki itibâriyle çok aşağısında olan bana, şapkasını çıkarıp eğilerek âdetâ tâzimle selâm verirdi. Osmanlıca metinler okuttuğu derslerinde ise, hemen bütün öğrencilerin katılımını sağlardı. İşlettiği parçayı sıra gözetmeden, kendi seçtiği öğrencilere okuttuğundan, gözümüzü metinden ayıramazdık. Kızdığı zamanlar dahi, sesini yükselttiğine veyâ kimseyi azarladığına rastlamadım. Son derece ağırbaşlı ve sâkin bir şekilde işlediği dersleri, bizler için mükemmel bir Osmanlıca öğrenme zemîniydi. Fazla konuşmaz, şaka yapmaz aslâ talebesiyle alay etmezdi. Ergun Göze'nin *Soruşturma* adlı kitabında yer alan röportajda söyledikleri, misyonunu ifâde etmesi açısından dikkate değerdir: "Cumhûriyet aydınının kelimesi beş-altı yüzü geçmez. Bu da bir aşîret dilidir. Ancak, biz "bir aşiretten cihangîrâne bir devlet" çıkardıktan sonra, bir imparatorluk dilinden aşîret diline düşmüş bulunuyoruz. Bu saâdeti(!) "uydurmacı"lara borçluyuz! Târihin hiç bir devrinde ve dünyânın hiç bir yerinde bizdeki "uydurmaca"ya benzer bir hareket görülmemiştir. Bu sosyal bir cinnetin "dil" sâhasındaki görünüşünden başka bir şey değildir."

Türkiye Türkçesi kürsüsünün bir diğer profesörü ise Saadettin Buluç idi. Vazîfeli olarak gittiği Almanya'dan döndüğünde kendisiyle koridorlarda ilk karşılaşmamda dikkatimi çeken başındaki tüylü Baviera şapkası olmuştı. Anadolu ağızları adı altında verdiği derslerinde çeşitli şiveleri bizlere öğretir, aynı bölgelerden gelen öğrencilerden değişik örnekler talep eder, dikkate değer bulduklarını not alırdı. Kazârâ yersiz misaller vermek tâlihsizliğine uğrayanlar, sıkça rastladığımız hiddetinden nasiplelerini alıverirlerdi. Şüphesiz kıymetli bir ilim adamıydı. İlerlemiş yaşına rağmen araştırmacı bir rûha sâhipti. Eski metinlere vukûfu tartışılmazdı. Fakat kimi nerede yakalayacağı belli olmayan öfkesi beni son derece korkutuyordu. Şeyyad Hamza'nın metinlerini okuduğumuz bir derste, tahtaya baktığım için "Nereye bakıyorsun, dersi dinlerken yüzüme bak!" diye kızdığını hiç unutmam. Zannedersem bu hassâsiyet, ilme ve konusuna verdiği aşırı değerden ileri geliyordu. Devam karnemi imzâlatmak için titreyerek odasına girdiğim bir gün, benden önce giren öğrenciye si-

nirlenmiş olacak ki, "Söyle bakalım ben kimin, ama tam ve doğru söyle!" dedi. Korktuğuma uğramıştım, yavaşça "Profesör Saadettin Buluç efendim" dedim. Cevâbım kendisini memnun etmiş olmalı ki, yanında oturan Dr. Ahmet Topaloğlu'na dönerek, "Daha kim olduğumu bilmeden imzâ almaya gelenler var. Böyle şey olmaz." karşılığını verdi. Gerekli imzâyı alarak çıktığımda zorlu bir imtihânı vermiş gibi ferahlamıştım.

Eski Türk edebiyâtı kürsüsünden Doçent Dr. Mehmet Çavuşoğlu ise Dîvan edebiyâtı okutuyordu. Dili, bugün konuşup yazdığımız lisâna göre epey ağır olan bu edebiyat türünü onun kadar zevkli kılıp, güzel açıklayan herhalde zor bulunur. O derece tatlı konuşur ve dersi öyle renkli hâle getirirdi ki, zamânın nasıl geçtiğini anlamazdım. Aruz veznine son derece hâkim olduğu için, okuduğu şiirlerin sözlerini anlamasanız dahî seslerin melodisini hissederdiniz. Ders esnâsında yaptığı espriler ve anlattığı ilgi çekici anekdotlarla bizleri sıraya âdetâ mıhlardı. Kalender ve nekre ruh hâliyle kuru gibi görünen sâhasını kolayca sevdiren bu değerli ilim adamı ne yazık ki genç ve verimli çağında elim bir trafik kazasına kurban gitti.

Yeni Türk edebiyâtı kürsüsü başkanı Profesör Mehmet Kaplan'ın ise hocalarımın içinde yeri bir başkaydı. Çünkü hem esas sertifikamı onun kürsüsünden hazırladığım için müşterek geçen zamânım fazlaydı, hem de babam dolayısıyla evveliyâtı olan tanışıklığımız, dostluğumuzu perçinlemişti.. Sınıfa girer girmez yaptığı ilk iş kol saatini çıkarıp masanın üstüne koymak olurdu. Bu hareket onun ne kadar dakik, düzenli ve programlı olduğunun işaretiydi. Bütün bu ciddiyet ve disiplin içinde aslâ sıkıcı olmaz, dersinde dikkatlerin dağılmasına izin vermeyerek konuyu renkli bir hâle getirirdi. Edep çerçevesi içindeki bütün tartışmalara açıktı. Bir gün Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Ecir ve Sabır" adlı hikâyesini incelerken, metni örf ve âdetlerimize muâriz bulan bir arkadaşımızı sonuna kadar sabır ve tebessümle dinlediğini hiç unutmuyorum. Gene ilk derslerinden birinde "Üniversite metod verir, gerisi size kalmış" demişti. Bu sözün değerini fakülteden mezun olduğum yıllarda daha iyi kavradım. Ancak sağlam bir metodla toplanan bilgiler işe yarıyordu. Kaplan Hoca talebesiyle arasında son derece ölçülü bir sevgi ve saygıdan meydana gelen sağlam bir bağ kurmuştu. Onları aslâ zora koşmazdı, müşkülpesent değildi. Fakat yanlışlar karşısında da büsbütün lâkayd kalmazdı. Sâdece esas sertifik derslerini gördüğüm son sınıfta, mâzeretim dolayısıyla kısa bir müd-

det devamsızlığım olmuştu. Hoca ile Türkiyat Enstitüsünde karşılaştığım bir gün, "Çen İnci'nin dersine bu ara devam etmiyormuşsun, eğer böyle giderse kulaklarını çekerim." demez mi? O günden îtibâren henüz bebek olan kızım ve mes'ûliyetim altındaki ev işleri dahî beni okuldan alıkoyamamıştı. Son senemizde bütün tez öğrencilerini, asistanı ve aynı zamanda komşusu olan hocamız Zeynep Kerman'ın evine çaya dâvet etmişti. Bütün arkadaşlar toplanıp değerli Hocamızın dâvetine giderken, kıymet verilmekten doğan bir haz içindeydik. Son derece samîmî bir hava içinde geçen o gün, sohbet de en az ikrâm edilen çay ve çörek kadar sıcaktı.

Mezûniyet tezimi tamamlayıp, imzâ almak üzere evine gelip gele-meyeceğimi, telefonla sorduğumda, "Tabî Zeynep Hanım, bekliyorum" demişti. Gittiğimde, beni lâıyk olmadığım bir alâka ile karşılamış, tezi-min giriş bölümünü *Akademi Mecmûa'sında* yayınlamam için de teşvik ve iknâ etmişti. Birkaç sene sonra, eşim ve iki küçük kızım ile birlikte evine bayram ziyâreti için gittiğim Kaplan Hoca'yı son görüşüm olduğunu nereden bilebilirdim? Gidişimizden ne kadar memnun olmuş, küçük-lere kendi eliyle çikolata ikram ederken nasıl zevklenmişti. Değerli Ho-camın vefat haberini aldığım gün duyduğum derin üzüntü, bu ziyâretin hâtırası ile biraz olsun hafiflemişti. Batı edebiyâtına olan derin vukûfuna ve başta Alain olmak üzere tesîri altında kaldığı sîmâlara rağmen tam bir Müslüman Türk aydınıydı. Gene *Soruşturma* adlı kitapta yer alan röpor-tajda söyledikleri bu açıdan dikkate değerdir: "Kur'an anlaşılacak için in-dirilmiştir. Tefekkürün en büyük dâvetçisidir. O'nu her gün anlamak, her yeni hâdisede yeniden ona dönmek zorundayız. Bu bakımdan, Kur'ân'ın ibâdet dili olarak değiştirilmesi söz konusu olmadan, Türkçe'ye en güzel şekilde aktarılmasına çalışmak Türk aydını için, hem en büyük vazîfe, hem en büyük saâdet olacaktır. Kur'ân'ı düşünmek, Kur'ân'a en büyük hizmettir. Muhâfaza etmek de bir ibâdetdir. Kur'an bizim medeniyetimi-zin anahtarıdır. Onu anlamadan kendimizi anlamak mümkün değildir."

Göçenler kervanına en son katılan Muharrem Ergin Hoca ise hâfızama akıcı ve sıkmayan ders anlatma tarzı ile yer etmiş bir başka kıymetli büyüğümdü. Uygurca bir metin olan *Kutadgu Bilig'i* orijinal hâliyle okutuyordu. Günümüz Türkçesinden adamakıllı farklı olan bu metinler, Hocamız sâyesinde öyle akıcı ve zevkli bir şekilde işleniyordu ki dakikaların nasıl geçtiğini anlamıyorduk. Yoklama yapmadığı halde

sınıfı tıklım tıklım doldurmayı başaran değerli bir öğretim üyesiydi. Dil bilgisini gene onun kitabından öğreniyorduk. Mühim olduğu kadar kuru ve câzibesiz gelen bu sâha, öğrenciye ancak bu kadar açık seçik ve sistemli bir şekilde sunulabilirdi. Hiç unutmam, gene onun yazdığı *Âzerî Türkçesi* adlı ders kitabı, anlaşılır ve zevkli üslûbuyla imtihanında not ortalamamı yükselten faktörlerden biri olmuştu. Gene aynı eserde yer alan röportajda söyledikleri, hayâtı boyunca gerçekleştirdiği misyonu ve güzel Türkçemizin içinde bulunduğu durumun vahâmetini ifâde etmesi açısından dikkate değerdir: "Bugün yüzelli milyonluk Türklük âleminin konuştuğu Türkçe'nin kırktan fazla lehçesi ve şivesi vardır. Bu lehçelerin yalnız mânevî kültür kelimeleri müşterektir. Bunun mihrâkını da İslâm kültürüne âit kelimeler teşkil eder. Bu kelimeler kalktı mı, âdetâ, ayrı lisan hâlîne gelir. Türk kabîleleri birbirini anlamaz olur. Nitekim Ruslar bunu sistemli ve şuurlu olarak, elleri altındaki Türk toprak ve boylarını sömürmek için yapmaktadır. Bu hareketin içimizdeki simetriği "uydurmacılık"tır. "Normal sâdeleşme"nin, marksistler elinde almış bulunduğu hâle biz "uydurmacılık" diyoruz. Onlar da içerden nesilleri, dışardan Türk kültür birliğini parçalayıp durmaktadırlar. Azerbaycan Türkü "mek-tep" der, "ilim" der, "şart" der, siz onu "okul", "koşul", "bilim" yaparsanız, kültür birliğini yıkmış olursunuz... Bugün Yugoslavya'da bile Türk birliğini yıkmak için bizim uydurukça kelimeler teşvik ediliyor. Görülüyor ki Türkiye Cumhuriyetinde dil mes'elesi, ekonomik mes'eledir, hattâ güvenlik mes'elesidir. Bunu halletmeden Türkiye Cumhuriyeti hiç bir mes'elesini halledemez."

Mezun olduktan sonra da kendisiyle bâzı toplantılarda karşılaşma mutluluğuna erdim. Yakalandığı hastalığa rağmen köşesine çekilmiyor, ilmî faaliyetlerini sürdürüyordu. Uzun seneler süren bu mücâdele, ocak ayının başlarında Hocamızın Hakk'a yürümesiyle son buldu. Türkoloji câması bir kere daha öksüz kalmıştı. Dünyâ boşalıyor mu diye içimden geçirirken, gidenlerin arkalarında bıraktıkları ilim ordusunu düşünerek tesellî buldum. Hepsi de millî kültüre sayısız hizmetlerde bulunmuş, ilim ve fikir plânında dâvâlarına hizmet etmiş aksiyon insanlarıydı. Büyük bir boşluk yaşadığımız dil ve edebiyat sâhasında, çatlak sesleri susturup, hayatlarını ve çalışmalarını bu uğurda harcayan hocalarımızın emekleri boşa gitmemişti. Ruhları şâd, mekânları cennet olsun.

YENİ DÜNYÂ DÜZENİNDE ORTODOKSLUĞUN ROLÜ

Hâlit REFİĞ*

İkinci Dünyâ Savaşı'nın sonunun belli olduğu 1945 yılı Şubat ayında savaşın gâlibi üç büyük ülke, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin liderleri, Roosevelt, Churchill ve Stalin, Kırım'ın Yalta şehrinde biraraya gelip savaş sonrasında dünyâya verilecek yeni düzenin ne olduğunu görüştiler. Burada ele alınan en önemli konulardan biri Almanya'nın bölünmesiydi. İkinci Dünyâ Savaşı'nın gâlipleri sâdece Almanya'nın bölünmesi ve Avrupa kıt'ası üzerinde kurulacak yeni düzen üzerinde anlaşmışlardı. Avrupa'nın dışında, dünyânın öbür bölgeleri için açık seçik belirlenmiş bir anlaşma yoktu. Bu belirsizlik büyük savaşın gâlipleri arasında yeryüzü egemenliği rekâbetine yol açtı. Amerika/İngiltere, Yunan-Hristiyan medeniyetinden kaynaklandığını ileri sürdükleri, bireysel özgürlüklere dayanan "demokrasi" kavramına, Sovyetler ise insanın insanı sömürmesini engelleyecek "komünizm" îmânına sarılmaktaydı. Bu ideolojik rekâbet Amerika ile Sovyetler arasında "Soğuk Savaş" döneminin başlamasına yol açtı.

"Soğuk Savaş"ın ana cephesi Avrupa idi. Berlin şehrini iki blok arasında ikiye bölmek üzere inşâ olunan duvar da "Soğuk Savaş"ın en belirgin sembolü hâline gelmişti. Zaman zaman Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya'da bâzı karışıklıklar çıktıysa da, bunların bir kısmı kanlı

(*) Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın 1994-95 senesi "Dünü, Bugünü ve Yarını ile Dış Siyasetimiz" başlıklı akademik toplantıları çerçevesinde 20.01.1995 târihli oturumda konferans olarak verilmiştir.

müdâhelelerle bastırılarak "Berlin Duvarı"nın Avrupa'da sembolize ettiği statüko 1989'a kadar muhâfaza edildi. Hâkim olan fikir "Dünyâyı Avrupa yönetir", dolayısıyla "Avrupa'yı yöneten dünyâyı yönetir" inancı idi.

Ama evdeki hesâbın çarşıya uymadığı zaman içinde anlaşılmaya başlandı. Avrupa'nın uyuşuk, hareketsiz sömürgeleri olarak bilinen Asya kıt'asında, büyük ölçüde Sovyetlerden esinlenen ve destek gören uyanış hareketleri patladı. Önce Hindistan Gandhi'nin liderliğinde eşi görülmedik bir pasif direniş hareketiyle 1947'de İngiltere'den bağımsızlığını kazandı. Arkasından Mao Tse Tung'un önderliğinde Çinliler komünist ihtilâlini 1949'da başarıyla sonuçlandırıdılar. Amerika'nın Vietnam'daki bozgunu ise Batılı güçlerin Asya üzerindeki egemenlik hayallerinin bütünüyle yıkılmasına yol açtı.

İşin dikkate değer yanı Asya'daki bu anti-Amerikan, anti-emperyalist hareketler büyük ölçüde Sovyetler'den yardım ve destek görmelerine rağmen, Sovyet egemenliğine de girmediler. Kendilerine bağımsız bir yol seçtiler. Dünyâyı aralarında egemenlik alanları olarak paylaşma gayretindeki iki bloka da girmedikleri için zaman zaman "Üçüncü Dünya" olarak da isimlendirildiler.

Asya'daki bu uyanış Afrika'ya da sıçradı. İran'da Batı yanlısı Şâh'ı ve çevresini tasfiye eden İslâm devriminden sonra özellikle Kuzey Afrika'da "radikal islâmcı" eğilimler güç kazandı. Dünyâ sanki tersine dönmeye başlamış gibiydi. 1492'de Hristiyan Avrupa, Türklerin karadan geçit vermedikleri Hindistan'a denizden ulaşma çabasıdayken varlığından habersiz olduğu Amerika kıt'asına rastlamıştı. Bu raslantı dünyâ târihini değiştirdi. Batı Hristiyan dünyâsı önce Amerika kıt'asını, daha sonra da Afrika ve Asya'yı peyderpey kolonize etti, yâni müstemlekeleştirdi. Bu müstemlekeleştirme hareketine Birinci Dünyâ Savaşı sonuna kadar Osmanlılar karşı koymaya çalıştı. Osmanlılık yıkılırken Rusya'da Bolşevik rejimi kurulmuş olmasaydı belki Hristiyanlığın dünyâ egemenliği gerçekleşmiş olacaktı. Fakat tanrı tanımaz komünizm ideolojisi Batı Hristiyanlığı için İslâm'dan da korkutucu bir tehdit olarak ortaya çıkmıştı. Komünist ideoloji dünyâ egemenliği için lideri olmaya çalıştığı Hristiyan olmayan ülkelere İsa'yı "Tanrı'nın oğlu" olarak kabul etmek mecbûriyetinde dayatmıyordu. Ama onlara yaklaşımı gene de, Yunan-Hristiyan düşüncesinden kaynaklanan ve Batı Hristiyanlığı'ndan hiç de

farklı olmayan "efendi-köle" anlayışına dayanmaktaydı. Çok köklü kültür geleneklerine dayanan Hint ve Çin dünyâsında bu yüzden Sovyetler tutunamadılar.

Sovyetler asıl büyük bozgunu Afganistan'da yaşadılar. Materyalist ideolojinin sâhibi Ruslar bütün maddî insan ve silâh gücüne rağmen, dünyânın en fakir ve en az gelişmiş topluluklarından biri olarak bilinen Afganistan'ın İslâm îmânı karşısında yenik düştüler. Hindistan, Çin, Vietnam ve İran'dan sonra Afganistan, Asya'nın yabancı müstevlîlere karşı son zaferi, içi zâten boşalmış olan komünist ideolojiye indirilen son darbe oldu.

Berlin duvarının 1989'da yıkılışı hiç beklenmedik bir olay gibi görünmesine rağmen aslında 1988 olaylarının doğal bir sonucudur. 1988'de Afganistan Ruslar karşısında zafer kazanmış, Orta Doğu'nun iki İslâm gücü İran ile Irak arasındaki anlamsız kışkırtma savaş sona ermişti. Bu savaştan beklenen İran'daki İslâmî rejimin yıkılması gerçekleşmemiş, buna karşılık Irak Batı'nın bölgedeki çıkarları ve ileri karakolu İsrâil için daha tehlikeli bir silâhlı güç hâline gelmişti.

1945'ten sonra Amerika ve Sovyetler, Almanya'yı bölerek Avrupa'yı aradan çıkarıp, dünyânın geri kalan kısmını aralarında paylaşma rekâbetine girmişlerken 1988'de bunun gerçekleşmesinden umûdu kesmek zorunda kaldılar. Bu sefer tam tersine bir ortak savunma stratejisi kurabilmek için birbirlerine yaklaşıma karar verdiler. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması bu karârın ilk adımı olmuştur.

Tabî Berlin Duvarı'nın yıkılması ile ortaya çıkacak "Yeni Dünyâ Düzeni"nin bir dizi yenîlgiler ve başarısızlıklar sonucu olduğunu açıkça ilân etmek kolay değildi. Vietnam bozgunu sonrasında özellikle Amerika "Yeni Dünyâ Düzeni"nin bir zafer sonucu ortaya çıktığı duygusunu vermek zorundaydı. Abdülkerim Kâsım'a düzenlenen sûikastten beri Amerika'nın ajanı olduğu anlaşılan Irak'ın hâkimi Saddam Hüseyin bu zaferin sağlanması için gereken ortamı Amerikalılar için hazırladı. Orta Doğu petrolleri için dünyâyı ayağa kaldıran Amerika'nın Irak'taki sahte başarısı, "Yeni Dünyâ Düzeni" kuramının ortaya atılması için aranan vesîle oldu. Böylece "Yeni Dünyâ Düzeni"nin, ideolojik iflâsa uğrayan Rusya'ya karşı olmadığı, tam tersine, dünyâdaki düzenin Batı'nın yararına Amerikan-Rus ittifâkıyla sağlanacağı ortaya çıktı.

İkinci Dünyâ Savaşı sonunda, Roosevelt, Churchill ve Stalin'in Yalta'da ne kararlar aldıkları Almanya'nın bölünmesi ile anlaşılmıştı. Berlin Duvarı'nın yıkılması ile sona eren Soğuk Savaş ertesinde Malta adasında buluşan George Bush ile Gorbacov'un nasıl bir dünyâ hazırlamaya çalıştıkları 1990-91 Kuveyt petroleri savaşı dolayısıyla açıkça görünmektedir. Irak'a karşı yapılan harekât üç bin yıl önce Truva'ya yapılan harekâta pek benzemektedir. Bâzı çapulcu Yunan kırıllarının bir araya gelip Truva'ya saldırmalarındaki bahânenin Helena'yı kurtarmak olduğu, başta Homer olmak üzere bütün Yunan efsâncileri tarafından bize intikal ettirilmiştir. Oynak bir kadın uğruna bir ülkeyi taş taş üstünde bırakmıyacak şekilde yıkmanın nasıl bir insanlık ve adâlet anlayışı olduğunu vicdan ve insaf sâhiplerinin takdir etmesine imkân yoktur.

Fakat ciddî târîh araştırmacıları Truva savaşının efsânelerdeki romantik anlatımlardan farklı sebeplere dayandığını, Truva'nın yıkılmasında asıl maksadın Helena'nın kurtarılması değil, Frigya yoluyla gitgide Perslere yakınlaşan bir politika izleyen, böylece Ege'nin batısını Doğu'dan gelen tehlikeye karşı daha zayıf bir duruma sokan Truva'nın bir daha kendine gelemeyecek şekilde cezâlandırılması olduğunu ifâde etmektedirler. *Devlet* adlı kitabında Eflâtun, Truva savaşı sırasında Helena'nın orada değil, Mısır'da olduğunu söylemektedir. Eflâtun'un deyimiyle Yunanlılar bir gölge uğruna savaşmışlardır. İşin aslı Helena'nın gölgesi değil, İran'ın yâni Doğu'nun gölgesinin yarattığı korkuydu.

Bu açıdan "Körfez Savaşı" diye adlandırılan 1990-91 askerî harekâtı da sözüm ona Kuveyt'i kurtarmak için girilmiş, aslında ise bu harekâtlarla İran, yâni Doğu tehlikesine set çekilmek istenmiştir. Körfez harekâtındaki "Tahta At" ise Saddam Hüseyin'in bizzat kendisidir. Ne yazık ki bu "Truva Atı" hâlen de etkisini sürdürmekte, bütün Doğu ve İslâm Dünyâsı ile birlikte, bundan en büyük zarârı, "Yeni Dünyâ Düzeni" sonucu Batı'dan Doğu'ya itilmiş olan Türkiye görmektedir.

İlk olarak Amerika Cumhurbaşkanı George Bush tarafından ifâde edilen "Yeni Dünyâ Düzeni" bütün dünyâyı küresel bir pazar olarak telakkî edip serbest ticâret rejimini uluslararası anlaşmaların temeli saymaktaydı. Garâbete bakılsın ki tam da dünyâya Irak ile serbest ticâretin yasak edildiği bir sırada!

Tabîî "Yeni Dünyâ Düzeni"nin açıklamacıları, ideologları da ortaya

çıktı. Bunların en acelecisi Japon asıllı Amerikalı düşünür Francis Fukuyama idi. Fukuyama daha sonra genişleterek kitap hâline getireceği "*Târihin Sonu*" adlı makâlesinde Hegel'den esinlenen bir görüş ile ideolojik çatışmaların bitmesi ile târihin de sonunun geldiğini, "liberal demokrasi"nin insanlığın vardığı nihâî durak olduğunu ileri sürdü. Fukuyama herhalde aceleden Hegel'i yeterince incelemek fırsatını bulamamış olmalıydı. Çünkü Hegel binlerce sayfalık oldukça karışık ifâde edilmiş düşünceleri arasında, insanlığın son durağı olan özgürlük aşamasına vardığında târihin de sona ereceğini söylemekle birlikte, *Târih Felesfesi* adlı kitabında, özgürlüğe de ancak "kutsal rûh"a inanmakla, yâni hristiyan olmakla ulaşılabileceğini ifâde ediyordu. Hristiyan olmayan toplumların özgürleşmesi Hegel için mümkün değildi.

Amerika dış siyâsetinin önemli kuramcılarında, Harvard profesörü Samuel Huntington ise "Yeni Dünya Düzeni"ne çok daha gerçekçi bir yaklaşım getirdi. 1993 yılında "*Foreign Affairs*" dergisinde yayınlanan "*Uygarlıklar Çatışması*" adlı makâlesinde, ideolojik çatışmaların bitmesiyle dünyâda kültür ve medeniyet farklarından kaynaklanan çatışmaların hâkimiyet kazanacağını ileri sürdü. Büyük İngiliz tarihçi Arnold Toynbee'den esinlenen bir yaklaşım içinde, Huntington mensûbu olduğu Hristiyan Batı Medeniyeti'nin iki büyük tehdit karşısında bulunduğunu iddiâ etmekteydi. Bunlardan biri Konfüçiusçu kültür geleneğinden gelen Çin, ikincisi ise genelde İslâm dünyâsıdır. Huntington'a göre Çin'in de, İslâm'ın da, otoriter gelenekleri yüzünden Batı'nın özgürlükçü kültürü ile uzlaşmalarına imkân yoktur. Çatışmaları kaçınılmazdır.

Huntington kültür bakımından Türkiye ile Rusya'yı "parçalanmış ülkeler" olarak kabul etmekte, Türkiye'nin Batı dünyâsı ile kaynaşma isteklerine rağmen İslâmî kimliği yüzünden buna imkân bulunmadığını, buna karşılık Rusya'nın mutlakâ Batı Hristiyan âlemine kazandırılması gerektiğini yazmaktadır. Huntington'un açıkça belirttiği gibi, "Yeni Dünya Düzeni" esas itibâriyle Amerika'nın lideri olduğu Hristiyan Batı Dünyâsı için yakın vâdede en büyük tehlikelerin Çin ve İslâm dünyâsından geleceği varsayımından yola çıkarak, Rusya'yı Batı savunma sisteminin esas rûknü hâline getirme tasarımıdır.

2000 yılına gelindiğinde Dünya nüfusunun 6 milyarı geçeceği hesaplanmaktadır. Bunun 1 milyarını genellikle müreffeh Hristiyan Batı

toplumlarının teşkil edeceği, geri kalan 5 milyarın büyük bir kısmının ise Asya'nın ve Afrika'nın aşırı yoksul ülkelerinden oluşacağı bildirilmektedir. Hristiyan Batı Dünyâsı'nda nüfus artışı genellikle durmuştur. Buna karşılık Batı dışı dünyânın nüfus artışı önlenememektedir. Bu durumun, dünyâdaki doğal kaynakların gitgide tükenmesi ile birlikte, büyük bir patlamaya yol açması kaçınılmaz görülmektedir.

Bunun târihteki tipik bir benzeri Batı Roma İmparatorluğu'nun barbar akınları sonucu yıkılmasıdır. Bilindiği gibi üçyüzyıllık bir baskı döneminden sonra Hristiyanlık Roma İmparatoru Konstantin tarafından devlet dîni olarak kabul edilmiş ve İstanbul, Konstantinopolis olarak İmparatorluğun yeni merkezi hâline getirilmişti. Konstantin kilise teşkilâtını doğrudan doğruya devlet yönetimine bağlayan "cesaro-papizm" denilen bir sistem kurmuştu. Ortadoks hristiyanlığın esâsı bu sistemdir. Buna karşılık Aziz Petrus tarafından kurulduğu kabul edilen Roma Kilisesi ise "Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya - Sezar'ın hakkı Sezar'a" düstûru doğrultusunda, devletin dışında bağımsız kilise geleneğini sürdürmekten vazgeçmedi. Bu durum 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı İmparatorlukları diye ikiye ayrılması sonucunu getirdi.

Doğu Roma, din-devlet birliği içinde barbar akınlarına karşı kendini iyi savundu. Birleştirici bir devlet sistemi olmayan Batı Roma ise barbar akınlarına dayanamadı, 476'da yıkıldı. Batı'da yeni bir birliğin ortaya çıkışı ancak Charlemagne'a 800 yılında Papa'nın Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giydirmesi ile mümkün olabildi. İşte bugünkü Avrupa Birliği fikrinin temeli Charlemagne'ın Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan kaynaklanmaktadır.

Charlemagne'ın gücünü Papalıktan alan Katolik İmparatorluğuna karşılık, Doğu Roma Ortodoksluğu Bizans İmparatorluğu olarak anılır hâle gelmişti. Bizans, Hun ve Cermen akınlarından kendisini koruyabilmiş, fakat 1071'de Türklerin Anadolu'ya girmelerini engelleyememişti. ipek ve baharat yollarının stratejik noktalarını ele geçiren Türkler Avrupa-Asya ticâret yollarını tümüyle denetim altına almışlardı.

Güzel Helena'yı Truvalıların elinden kurtarma bahânesiyle biraraya gelen çapulcu Yunan savaşçıları gibi, Avrupa'nın hristiyan kırılları, imparatorları Kudüs'ü Türklerin elinden kurtarma, Bizans üzerindeki İslâm tehdidini yoketme gibi kutsal amaçlarla biraraya gelip 1096 yılında Haçlı

Seferlerini başlattılar. Tabîî asıl maksat Doğu soygunu önüne çıkan engeli ortadan kaldırmaktı. Netîcede, Kânûnî Süleyman 1526'da Mohaç'ta son haçlı ordusunu yenip Viyana kapılarına dayandığında geride çoktandır Bizans diye birşey kalmamıştı. Kudüs'ü yeniden bugüne kadar ayakta kalan surlarla çevirmek de Kânûnî Süleyman'a nasip olmuştu. Avrupalılar artık Hindistan'a ancak deniz yolu ile gidebiliyorlardı.

Türklerin târih sahnesine girmesi, ipek ve baharat yollarının denetimini ellerine geçirmeleri, onları bu stratejik noktalardan söküp atmak için tertiplenen Haçlı seferlerinin başarısızlığı, sonuçta hiç hesapta olmayan Amerika'nın bulunmasına yol açmış, bu da dünyâ târihini yeni bir safhaya sokmuştu. Hristiyanlığın durağan "skolastik" düşüncesi yerini bir ilerleme fikrine bırakmış, coğrafi ilerleme, ekonomik ve teknolojik ilerleme ile birlikte yürür hâle gelmişti.

Batı Avrupa Hrisityanlığının öncülüğü Reformasyon döneminden sonra Roma'dan Londra'ya doğru kayarken, Bizans Ortodoksluğunun merkezi de İstanbul'dan Moskova'ya kaymıştı. Roma'ya başkaldıran İngiltere kralı VIII. Henry de, "Moskova Üçüncü Roma'dır... Başka Roma olmayacaktır!" diyen Rus Çarı Korkunç IV. İvan da, Kânûnî Süleyman'ın bir nesil sonraki çağdaşlarıydı. VIII. Henry zamânında İngiltere Batıyı Amerika'ya doğru yönlendirirken, IV. İvan Doğu'ya yönelip, Kazan Hanlığını ortadan kaldırarak Rusya'ya Asya yollarını açıyordu.

İkiyüz yıl sonra Ruslar Osmanlı himâyesindeki Kırım Hanlığını da ortadan kaldırıp Karadeniz'e inmeyi başardılar. Küçük Kaynarca anlaşmasının yapıldığı 1774 yılı Türkiye'nin mâkûs tâlihinin başlama yılıydı.

1776 ise Batı âlemi için çok önemli bir yıldır. Bu yıl içinde Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* kitabı yayınlanmış, James Watt buhar makinasını geliştirmiş ve Amerika bağımsızlığını ilân etmişti. Yâni liberalizm, sanâyileşme ve modern demokrasinin başlangıcı eş zamanlıydı.

Napolyon Savaşlarının sonunda İngiltere ve Rusya dünyânın büyük güçleri olarak ortaya çıkıyorlardı. Çıkarları çatışmadığı sürece İngiltere ve Rusya özellikle Hristiyan olmayan toplulukların şömürgeleştirilmesinde ve İslâm ülkelerine açılan savaşlarda birbirlerini kollamaktaydılar. Ama Rusların Orta Asya üzerinden Hindistan'a sarmak, ya da Karadeniz üzerinden Akdeniz'e çıkmak niyetleri anlaşıldığında, İngilizler Rus yayılmasına set çekmek üzere Osmanlılara yaklaşıyorlardı. Rudyard Kip-

ling bu İngiltere-Rusya rekâbetine "Büyük Oyun" adını vermişti. "Büyük Oyun" 1853 Kırım Savaşından, Rusların Japonya'ya yenildikleri 1905 savaşına kadar sürdü. Bu yenilgiden sonra Rusya İngiltere ile çekişmek yerine işbirliğini tercih etti. Böylece Birinci Dünyâ Savaşı'na kadar gelişen bir İngiliz-Rus yakınlaşması başladı. Bu yakınlaşmanın amacı Osmanlı Devleti'nin paylaşılması idi. Pazarlıkta Araplar İngilizlerin payına düşerken, Türk mîrâsının üzerine Rusların oturması düşünülüyordu.

Rusya Dışişleri Bakanı Sazanof'a göre 1907 temaslarında İngilizler İstanbul'u da, Ordodoksluğun hâmîsi olarak ortaya çıkan Ruslara bırakmayı kabul etmişlerdi. Eğer 1917 yılında Rusya'da Bolşevik İhtilâli çıkmasaydı, Sevr anlaşmasının hükümleri içinde muhtemelen İstanbul'un bir Rus-Yunan denetimine bırakılması da yer alabilecekti. Rusların Boğazlar üzerindeki heves ve hayalleri İkinci Dünyâ Savaşı ertesinde Stalin'in talepleriyle de tâzelendi. "Büyük Oyun" yeniden başlamıştı. Ama bu sefer ona "Soğuk Savaş" diyorlardı. Bu sefer, Sovyet Rusya'ya karşı Cumhûriyet Türkiye'sinin yanında Amerika Birleşik Devletleri vardı.

Türk-Amerikan ilişkilerinin altın çağı 1946'da ünlü Missouri zırhlısının İstanbul'u ziyâreti ile başladı. 1952'de NATO'ya girerek Batı ile ortak bir savunma teşkilâtı içinde olmak, Avrupa Konseyi üyeliğinin getirdiği siyâsî yakınlaşma, Türkiye için, Doğulu bir toplum olmaktan çıkıp hukûken Batılı bir toplum olma hayallerini güçlendirmekteydi. Nihâf hedef, Avrupa Ekonomik Topluluğu, ya da bugünkü adıyla Avrupa Birliği ile bütünleşerek ekonomik entegrasyonu da sağlamak, böylece savunmadan sonra Türkiye'nin geçimini de garantiye almaktı.

Berlin Duvarı ile birlikte Türkiye'nin bu hayalleri de yıkıldı. Daha da kötüsü Türkiye ortaklık kurmayı umduğu eski müttefiklerinin kabul edilmesi imkânsız, açıkçası düşmanca talepler ile karşılaştı. Kıbrıs, Ege, Boğazlar ve Doğu Anadolu konusundaki Batı talepleri Türkiye'ye üstü örtülü bir savaş îlânıdır. Aslında Türk ordusunun hâlen sıcak bir çatışma hâlinde bulunduğu kanlı PKK cinâyet şebekesinin de gerisinde, Amerikası, İngilteresi, Fransası, Almanyası ve öbür çurçur ülkeleriyle bütün bir Batı âlemi bulunmaktadır.

1946'da Missouri zırhlısının İstanbul'u ziyâreti ile başlayan Türk-Amerikan ilişkilerindeki canım-cicim dönemi, 1992'de Ege'de başka bir Amerikan savaş gemisi Saratoga'dan Muâvenet muhribimize atılan füze-

lerle sona erdi. 1921'de Rusya'da iç savaşın sona erip Bolşevik İhtilâli'nin yerleşmesi Türkiye'yi parçalayan Sevr anlaşmasını geçersiz kılmıştı. 1991'de Rusya'da komünizmin tasfiyesi ise Lozan'ı kadük ediyor ve Sevr'i yeniden gündeme getiriyordu. Batının Türkiye'yi parçalama planları tozlanmış raflardan çıkarılıyor, Fırat ve Dicle havzası Türkiye'den koparılıp bir kukla Kürt Devleti oluşturulmaya çalışılıyor, Patrikhâne'ye bağımsız devlet statüsü vererek Boğazlar Türk egemenliğinden çıkarılmak isteniyordu. Bunun adına "Yeni Dünyâ Düzeni" denmektedir. Rusya "Yeni Dünyâ Düzeni" çerçevesinde bu "Yeni Türkiye Düşmanlığı"nın esas kalesi olarak kabul edilmektedir. Ve maalesef durum devlet yetkililerinin halka yansıtılabildiklerinden çok daha vahimdir.

Aslında Batı Dünyâsı artık hükmü altına alamadığı Batı dışı dünyânın yakın bir gelecekte kendisi için büyük bir tehlike oluşturacağı'nın endişesi içine düşmüştür. Bu korkusu yanlış da değildir. 2000'li yıllarda nüfus artışı durmuş olan 1 milyarlık Batı Dünyâsı, nüfusu gitgide artan 5 milyarlık ve büyük çoğunluğu da aşırı derece yoksul olan Batı dışı bir insan topluluğu karşısında kendisini nasıl savunacaktır? Nükleer savaş artık söz konusu değildir. Atmosferde oluşacak radyasyon kirliliği, üzerine bomba atılan kadar bombayı atanı da tehdit etmektedir. Çernobil kazası bu bakımdan korkutucu bir uyarı olmuştur. Bundan dolayı Batı'nın genelde saldırı imkânı kalmamıştır. Olsa olsa ancak kendini savunma durumundadır. Kime karşı? Görünürde en güçlü tehlike Çin'dir. Çin olağanüstü bir iç disipline sâhiptir. Ekonomisi hızla gelişmektedir. 21. yüzyılın en güçlü ülkesi olacağından şu anda kimsenin pek kuşkusu kalmamıştır. Stratejik olarak Çin en fazla Rusya'nın çok geniş ve az insanlı Asya toprakları için bir tehdit oluşturmaktadır.

Batılılar ikinci tehdidi ise İslâm dünyâsında görmektedirler. İslâm dünyâsının bugünkü dağınık ve perişan hâli, satılmış yönetici âileleri, birbirleriyle didişen ülkeleri Batılılara uzun vâdeli bir güven duygusu vermemektedir. İslâm Afrika'da kuzeyden güneye doğru yayıldıkça, Afrikalılar yerel kabîle çekişmelerinden küresel hesaplaşmalara yönelmeye başlamışlardır. Afrika'nın çoğunluğu militan İslâm olursa Avrupa'nın durumu ne olacaktır? Avrupa'nın düşünen beyinleri Târik bin Ziyâd'ı unutmamışlardır.

Avrupa'ya çalışmak için gelen iki milyonluk Müslüman Türk'ün, efendi-köle ilişkisini kabul etmeyerek, Hristiyan Batı'nın bütün temel de-

ğerlerine meydan okuyan yaşama tarzları da kaygı vericidir. Ya bütün Türkiye birgün aynı tavır içine girerse? Böyle bir tavrın peşine daha çok müslüman halkı takacağı da muhakkaktır. Avrupa Osmanlı'yı da unutmamıştır.

Arnold Toynbee İslâm'ın yayılma döneminde en güçlü ilgiyi "external proletariyat - dış proletarya" diye adlandırdığı yoksul Afrikalılardan ve Türklerden gördüğüne işaret etmekteydi. Tâbir câiz ise târih bugün de te Kerrür eder görünmektedir.

Aynı ölçülerle değilse de, İslâm Amerikayı da kendi iç yapısı bakımından da düşündürmektedir. Amerika'da beyaz nüfusun çoğalması durmuş, buna karşılık zenci nüfus artmaktadır. Amerika zencileri arasında da İslâm'a büyük bir eğilim görülmektedir. Uzun vâdede bu durumun Amerika'nın gerek iç politikasında, gerek dış politikasındaki etkileri ne olabilir?

Aklı eren batılı bu soruları kendine sorduğu zaman tedbir ihtiyâcını da birlikte düşünmektedir. İşte "Yeni Dünyâ Düzeni" gerekçeleri o zaman daha belirgin bir şekil almaktadır.

İlk tedbir, Doğu'dan gelecek Çin tehlikesine de, Güney'den gelecek İslâm tehlikesine de Rusya'yı kalkan olarak kullanmaktır. Bu durumda Rusya'nın elinin erişebildiği Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da İslâm'ı, öncelikle kendisi için bir tehlike olmaktan çıkarması gerekmektedir. Bosna, Çeçenistan, Azerbaycan, Tâcikistan fâciaları Rusya'nın bu alan temizliği operasyonlarıdır. Tümöyle Batı'nın onayı ile gerçekleştirilmektedir. Bunlara benzer başka fâciaların da gündeme gelmesi maalesef kötü ihtimaller arasındadır. Bir Türk-İslâm gücünün yeniden Avrupa'yı doğudan tehdit etmesi ihtimâline karşı, bir Slav-Ortodoks mihveri kurulması gündeme gelmiştir. Yeltsin'in Yunanistan'ı ziyaretinin temel amacı buydu. Rusya-Yunanistan, Slav-Ortodoks mihverinde ağırlık merkezi Boğazlardır. Bu bakımdan İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhânesi'ne bağımsız bir devlet statüsü kazandırılmak istenmektedir. Bununla hedeflenen, Rusya'nın Ortodoks hâmliliği ve Patrikhâneyi korumak maksadıyla gelip Boğazlara yerleşmesi, böylece 300 yıllık hedeflerinin gerçekleşmesidir. 1907 yılında verilmiş bir söz uyarınca, Rusya'nın koltuğunun altına küçük Yunanistan'ı da alarak İstanbul'a kurulup oturmasıyla 395'te ikiye ayrılan Roma'nın bütünlüğü yeniden sağlanacak ve "Yeni Dünyâ Düzeni," yeni bir "Pax Romana" olacaktır.

Bu gelişmeleri görmek için illâ devletin istihbârat kaynaklarına da ihtiyaç yoktur. Zâten Türkiye'deki istihbârat teşkilatlarının ne ölçüde millî oldukları ciddî bir sorun hâline gelmiştir. Hal böyleyken Türkiye ne yapabilir?

İlk akla gelen, şu Çin'in elini çabuk tutarak bir an önce Rusların başına dert açması için duâ etmektir.

İkincisi, kulağı kırışte, Afrika müslümanlarının Avrupa'yı kendileriyle aktif bir biçimde ilgilenmek zorunda bırakacakları hareketlere girişmelerini beklemektir.

Üçüncüsü ise kendi işimizi kendimiz görmek, bunun için de kendimizi biraz zora sokmak gibi nice zamandır unuttuğumuz bir yola başvurmaktır. Türkiye halkıyla devletiyle böyle bir zahmete katlanmayı göze alabildiği takdirde, iş çevrelerinden gelecek bütün kurusıkı muhâlefete rağmen, bugünkü şartlarda, hâlen, kendi kaderini tâyin edebilecek güce ve imkânlara sâhiptir.

Böyle bir kıpırdama hâlinde ilk iş olarak başta Çekiç Güç olmak üzere bütün yabancı askerî personelin Türkiye'den çıkarılması gerekmektedir. Bunların Türkiye'nin savunması için bir faydası kalmamış, tam tersine iş güvenlik konularında varlıkları kuşku verici hâle gelmiştir.

Tabîî artık Patrikhâne'nin de yurt dışına çıkarılması gerekmektedir. Zâten Lozan anlaşması öncesinde Atatürk'ün de eğilimi böyleydi. Cemâati olmayan bir kilise teşkilâtının varlığı "Konstantinopolis" hâtırasını canlı tutmaya çabalamaktan başka bir işe yaramamaktadır. Bunun yanı sıra, Montreux anlaşmasının yeniden Türkiye'nin lehine düzenlenmesi gerekmektedir. Tehlikeli madde taşıyan ve denizi kirleten gemi trafiği mutlakâ bir zapturapta alınmalı, Boğazlar yolgeçen hamı olmaktan kurtarılmalıdır.

Bu arada Ruslara da "Yeni Dünyâ Düzeni" içinde, Avrupa'nın güvenliğini sağlayacağım diye, gereksiz bir şekilde Türkiye'ye düşmanca bir tavır içine girmesinin kendisine umduğu yararları sağlamıyacağı usûlünce anlatılabilirdir. Geceleri Çin korkusu içinde yatağa giren Rusların, Türkiye ile karşılıklı ekonomik işbirliğine dayanan bir siyâsete girişmesi, aslında Türklerden çok Ruslar için hayırlıdır. Bunun için Korkunç İvan'ın "Son Roma" hülyâlarından vazgeçmek gerekmektedir. Bunun pratikteki ilk yolu da Asya petrollerinin Batı'ya aktarılmasında Türkiye ile gerçekçi bir işbirliğine girmektir.

Aksi yolda ısrar etmek Türkiye için 1915 Çanakkale savunmasının, Rusya için 1917 Bolşevik ihtilâlinin yeniden yaşanmasına yol açabilir.

BULUNMADI

Ben İslâm fitratıyla geldimse de cihâna,
Kulağıma hafiften bir ezan okunmadı.
Bügüdümlerim ben îmanlı, dinli câhil elinde,
Kelime-i şehâdet getirtirten bulunmadı.

Tahsil gördüm îmansız, dinsiz, küffar elinde,
Ehl-i ilhad eğitti beni doğma dilimde.
Ehl-i nar memnun oldu beni dinsiz bilende,
Bir ehl-i dil aradım, ehl-i din bulunmadı.

Ehl-i sekr bizleri şarâbıyla uyuttu,
Mahmur bir sarhoşlukla hak yolumdan soğuttu
Biz uyudukça zâlim doğma vatanı yuttu,
Ehl-i diyânet yoktu, nigâhban bulunmadı.

Yalan üstüne yalan, haber üstüne haber,
Marks'ı bir ilah sandık, Lenin'i de peygamber,
Akbeh Kapital'i biz bildik kitâb-ı ekber,
Ateizm'i din bildik, hakikat bulunmadı!

Okuldaysa hocamız eğitirdi hep bizi,
"Allah yoktur" sözcüğü ürpertmezdi kimseyi.
Yâdımdadır, bir çocuk: "Allah korur bizleri!"
Dedi ve sopa yedi, imdâdı bulunmadı.

Dedem, ninem namazı bizden gizli kılardı,
Seccâdeyi, tesbihi yorgan altta saklardı,
Torununun dilinde "Dede", "Nine" alaydı,
Allahsızlık modaydı, uymayan bulunmadı.

Şükür Allâh'a zulmün sihiri tüm dağıldı,
Küfürden yaralı kalp îman etti sağaldı.
İmansızlar azaldı, îman eden çoğaldı,
İman edip de geri dönense bulunmadı.

İltifat NECİYEY
M. ÜNİV. ATATÜRK EĞ. FAK.
TÂRİH ÖĞRETMENLİĞİ 2. SINIF ÖĞR.

TASAVVUF EDEBİYÂTINDA TEVHÎD'İN ÖZÜ: "LÂ" VE "İLLÂ"

Necdet OKUMUŞ*

Tevhît, lügat anlamıyla "birlemek"tir. Dîvan ve Tekke edebiyatlarında "Allah'ın varlığına ve birliğine" dâir yazılan manzum ve mensur eserlere verilen isimdir.

Allâh'ın vahdâniyyeti (birliği), esmâsı, fiilleri, sıfatları ve zâtı söz konusu edilerek (bu özellikler çerçevesinde), insan bilgisinin Allâh'ın zâtını idrâki, tevhît makamları, kesret-vahdet münâsebeti, yaratılış ve kâinâtın aslî yapısı gibi bir çok fikir unsurunun bir arada yorumlandığı manzûmelere tevhît diyebiliriz.

Şer'î tevhîdlere göre tasavvufî tevhîdlerin karakteri biraz değişiktir. Bu manzûmelerde tefekkür, ferâset ve te'vîl daha fazla kendini gösterir⁽¹⁾.

Kelime-i Tevhît cümlesinde (Lâ İlâhe İllallâh), "Lâ" olumsuzluk (nefy), "İllâ" isbat içindir. Lâ (yok) ile mâsivânın ve ağıyarın yokluğuna, İllâ (vardır) sözü ile de Allâh'ın varlığına hükmedilir⁽²⁾.

Mutasavvıf şâirler, **Kelime-i Tevhîd**'in birinci cümlesindeki "Lâ" ve "İllâ"yı tevhîdle ilgili manzûmelerde sıkça işleyerek insanın; kendi varlığını, inkâr harfinin nûru ile tamâmen yakıp yok ederek, isbat harfinin nûru ile Hakk'ın varlığını görünüşe getirmek sûretiyle gerçek ve olgun

(*) Sağlık Meslek Lisesi Öğretmeni-Manisa.

(1) Abdurrahman Güzel, "Tekke Şiiri", **Türk Dili**, Sayı: 445-450, (Ocak-Haziran 1989), s. 291 ve devâmı. Tevhîdler konusunda geniş bilgi için bkz., A. Nihad Tarlan, **Dîvan Edebiyatında Tevhîdler**, İstanbul 1936, **Türk Edebiyatında Tevhîdler**, (Haz: Mustafa İsen, Muhsin Mâcî), Ankara 1992

(2) Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1991, s. 305.

bir insan olmanın yolunu göstermişlerdir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Ö. 672/1273), aşağıdaki beyitlerde bu konuya işâret etmektedir:

Yoldan seni uzaklaştıran her şeyden vaz geç. O söz ister küfür olsun, ister îman.

Seni yoldan, dosttan alıkoyan neyse bırak onu. İster çirkin olsun, ister güzel can.

Bu yolu süpürüp silmekten başka çâre yoktur. Kemerini kuşanmış, başının üstünde, bu yolda bekleyip duruyor "Lâ" buna inan.

"Lâ" gönlüne girer de seni şaşkınlık yoluna düşürürse, sonra ilâhî ışıkla "İllâ" yolunda gel Allâh'a dayan⁽³⁾.

Ünlü mutasavvıf **Mahmûd Şebusterî** (Ö. 720/1320), "Lâ"yı bir süpürgeye benzeterek, gönül evinin mâsivâdan arıtılmasını tavsiye eder:

Ârifin gönlü varlık sırrını bilir, mutlak varlığı görür.

Gerçek varlıktan başka bir varlık tanımaz. Mukayyed ve mevhum varlığı tamâmiyle oynar, elinden çıkarır.

Senin varlığın dikenden, çerden çöpten ibârettir. Bunların hepsini gönlünden at.

Yürü, gönül evini süpür... sevgiliye hazırla, güzel bir konak hâline getir.

O evden sen çıktın mı o gelir.. sana, yüzünü sensiz gösterir.

Nâfilelere devam ede ede Allah sevgisini kazanan kişi, gönül evini "Lâ İlâhe İllallah" sözünün "Lâ" süpürgesiyle siler, süpürür⁽⁴⁾.

Niyâzî Mısırî (ö.1106/1694):

Tevhîd sanur "Lâ" ile isbât-ı Vücûdu

Sorma güzelim anlara "İllâ" haberin sen

diyerek tevhîdin "Lâ İlâhe İllallah"dan ibâret olmadığını ifâde eder. Bazı kimseler tevhîdi, tevhîd cümlesinden ibâret sanırlar. Halbuki bu tevhîd değildir. Bu "kelime-i tevhîd" dir. Mutasavvıflar "tevhîd"i çeşitli şekiller-

(3) Mevlânâ, *Fihî Mâ-Fih ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler*, (Haz: Abdülbâkî Gölpınarlı), İstanbul 1972, s. 278.

(4) Şebusterî, *Gülşen-i Râz* (Haz: Abdülbâkî Gölpınarlı), İstanbul 1988, s. 34-35.

de tasnif etmişlerdir. Bunlardan birine göre; Tevhîdin üç mertebesi vardır. Tevhîd-i zât, tevhîd-i sıfât, tevhîd-i ef'âl. Allah; Zât, Sıfat, İsim ve Fiiller yönünden bir tânedir. Eşi benzeri yoktur. "Allah birdir" sözü bu üç tevhîdi de içine alır.

İşte asıl tevhîd budur. Bu yola sıdk ile girmeyen fânî-fillâh olamaz ve Cemâl-i İlâhî'den de haberdar olamaz⁽⁵⁾.

Şeyhî (ö.834/1431), "Lâ" süpürgesi ile yolu temizlemeden "İllallah" sarayına varılamıyacağını, pâdişahlar pâdişâhına ulaşlamıyacağını aşağıdaki beyitte ne güzel anlatır:

*Sarây-ı sırrunun cârubudur "Lâ"
Şehenşâh ol sarây içinde "İllâ"⁽⁶⁾.*

Sezâî-i Gülşenî (Ö.1112/1700) de:

*"Lâ"dan idrâk etmeyen maksûd olan "İllâ"sını
Zâtını fehm eylemez çün bilmedi esmâsını.*

ifâdesiyle müminlerin dîninin tevhîf olduğunu açıklar.

Tevhîdin îcâbı da birlik ve berâberliktir. Mevlânâ bir beytinde der ki: "Mü'minler çoktur lâkin îman birdir. Onların cismi müteaddid fakat can birdir". Bu mısralarda tevhîde işâret edilmektedir ki, tevhîf her yerde, her şeyde Allah'tan başkasının te'sir ve hâkimiyeti olmadığını anlamak, bilmek ve bilerek yaşamaktır. Hak dostları en büyük saâdet ve zevklerini "kelime-i tevhîd" de bulur ve Allah birdir, mülk onundur, vücûd onundur, her şey onundur derler. Onlar sonsuz bir îtikâda sâhiptirler. Tevhîf yalnız tasavvurdan ibâret bir mârifet değildir. Tev-hîd-i hakîkî öyle bir hüküm, tasdîk, iz'ân ve kabuldür ki, her şeyle Rabbini bulabilir ve her şeyde Hâlıkına giden bir yolu görür ve hiç bir şey huzûruna mânî olmaz.

Basîret sâhibinin eşyâya bakışı, O'nun kudretinin tecellilerinden başkasına değildir. Bütün varlık O'nun san'at eseridir ki, baktığına Allâh'ın eseri olarak bakan kimse, gördüğünü O'nun eseri olarak târif eder. O meydana getirdiği için sever, Nazar-ı Hak da, Hak iledir ve bildiğini

(5) Niyâzî Mısırî Dîvânı Şerhi, Seyyid Muhammed Nûr (Haz: Mahmud Sadeddîn Bilginer), Esmâ Yayınları, İstanbul 1982, s. 178.

(6) Fâruk Kadri Timurtaş, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin'i, İÜ. Edebiyat Fak. Yay., 1963, s. 8.

O'nunla bilir. Sevdığını O'nun için sever. Böyle yapan kimse de Hakk'ı Hak olarak birlemiş, yâni tevhit etmiştir. O ma'sûku yegâne ki, müşâhede edilen her şey, ancak O'nunla görülür. Bu hâle erişen kimse "fenâ fi't-Tevhîd" makâmındadır. Bu kimse, bu hâliyle nefsinden fânî olmuştur⁽⁷⁾.

Simkeş-Zâde Feyzî Hasan Efendi (ö.1102/1690), insanın sûrete takılıp kalmamasını, mânâyı görmesini, Hakk'ı müşâhede etmesini öğütler ve ancak bundan sonra "Lâ" ve "İllâ"nın mânâsını kavrayabileceğini şöyle beyan eder:

*Kalma sûrette ma'nâ-bîn ola gör
Vâsıl-ı nükte-i yakîn ola gör
Bilesin "Lâ" nedir "İllâ" nedir
Açılırsa gönül gözü "İllâ"⁽⁸⁾.*

*Geçip "Lâ" ile "İllâ"dan fenâ bahrında gark ol kim
Gerekmez Hak vücûdunda ne inkârın ne ikrârın.*

diyen Hak dostu Sezâî, bütün kayıtlardan kurtulmayı, Allah'tan başka her şeyden ilgi ve bilgiyi keserek fenâ bahrında gark olmayı tavsiye eder⁽⁹⁾.

Yığıtbaşı Ahmed Şemseddîn Marmaravî'nin (ö.XVI.yy.ilk yarısı) Tevhîd konusundaki tasavvufî manzûmesinden bir bölümünü ilk defâ burada yayınlıyoruz.

*Bihamdillâh ki "Lâ"dan geldi "İllâ"
Gönülde nefyi sâbit kıldı "İllâ"*

*Yıkıp vîrâne kıldı "Lâ" mezâdın
İçinde kenz-i a'zam buldu "İllâ"*

*Bu "Lâ" zulmetde zü'l-karneyn iliydi
Hızır-ı âb-ı hayvân buldu "İllâ"*

*Donanmalarla aldı "Lâ" ilini
Gönül bahrine lenger saldı "İllâ"*

(7) Sezâî-i Gülşenî, (Haz: Şahver Çelikoğlu) İstanbul 1986, s. 207.

(8) Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, Matbaa-i Âmiri, I/139.

(9) Sezâî-i Gülşenî, s. 67.

*Sadef "Lâ"dür budur dürr-i yetîmi
Bu dürrden pes bu "Lâ"yı saldı "İllâ".⁽¹⁰⁾*

"Lâ" ve "İllâ" tarîkat folklorumuzda da kullanılmıştır. Mevlevîlerin giydiği "Tennûre", mevlevî ifâdesine göre, tersine çevrilmiş bir (ﷲ) "Lâ" şeklindedir; giyilince insan vücûduna benzetilen bir (ﷲ) "eliî" eklenerek (ﷲ) "İllâ" şeklini alır ki bu, Allah'tan başka İlâh yoktur -Lâ İlâhe İllallah- sözündeki nefiy, yâni yok saymak medlûlünü ifâde eden "Lâ" ile varlığını sâbit kılmak medlûlünü ifâde eden "İllâ"ya işaret sayı- lırdı.

Bu işaret, hem Kelime-i Tevhîd'i gösterir; hem de bütün varlığın izâfî olduğunu, gerçek varlığın Hak varlığı olup, hırka giyenin, mevhum ve izâfî varlığından kurtulmuş olduğunu bildirir⁽¹¹⁾.

Esrâr Dede (ö.1211/1796) İstivâ kasîdesinde aynı konuyu işlemiş- tir:

*Tennûrelerde sûret-i "Lâ" da iyândır
Sîne-i gayrı nefyede tâ "Lâ"yı istivâ⁽¹²⁾.*

Melâmî-Hamzavîlerin mezar taşlarında da, vefat edenin yokluk makâmında bulunduğu bir (ﷲ) "Lâ" ile, Hak varlığına, kemâl mertebe- sine ermiş olduğu da (ﷲ) "İllâ" tarzında bir işaretle gösterilir⁽¹³⁾.

Yazımızı, Olanlar Şeyhi **İbrâhim Ma'sûkî** (ö.1066/1655)'nin:

*Tasavvuf külli yakmaktır vücûdun nâr-ı "Lâ" ile
Tasavvuf nûr-i "İllâ" ile insan olmağa derler*

beytini, merhum **Mâhir İz** hocamızın şu açıklamasıyla bitirelim.

Tasavvuf mevcûdâtı yok farzetmek, onu "Lâ" ateşi ile yakmaktır. Zîra "Lâ" mâsivallâhı kaldırır. İnsan ancak "İllâ" dedikten sonra kemâl sâhibi olabilir⁽¹⁴⁾.

(10) Yiğitbaşı, *Câmiu'l-Esrâr* (Yazma), Fâtih Millet Ktp. Şer'îye Böl, No: 1343/1, Yaprak 19b-20a.

(11) Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 24.

(12) Aynı Yazar, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 430.

(13) Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 24.

(14) Mâhir İz, *Tasavvuf*, İstanbul 1969, s. 69.

FÂTİH'İN ŞİİR DÜNYÂSINDA BİR GEZİNTİ

İskender PALA

Fâtih, yalnızca sosyal bilimlerde değil, fen bilimlerinde de yüksek bir tahsil ve terbiye ile büyüdü ve Türk milletinin kaderinde büyük şeref-ler kazanmış cihangirler serisinin en seçkin evlatlarından biri olarak ilim, medeniyet ve san'at şübelerinin her birinde istikbâle uzanan bir çizgi yakalayıp yüzyılları kuşatmış bir hükümdar sıfatıyla yaşadı. Önce ülkeler aldı, sonra o ülkeleri mânen ve maddeten milletinin geleceği yaptı. Mehmed Neşrî Efendi ondan bahsederken "Rum ülkesi onun kudûmuyla mâmûr oldu." der⁽¹⁾. Bizce bu îmar, güzel san'atlar ve mîmârîden çok bilim alanında gerçekleşmişti. İmparatorluk târimimizin ilk üniversitesini o kurdu. Şahn-ı Semân adı verilen bu ilim yuvasında her üç öğrenciye bir oda tahsis edilmiş, eğitim-öğretim için hiç bir fedakârlıktan kaçınılmamıştır. Bizim şimdi öğrenci dediğimiz o devrin mollaları, büyük konfor içinde yaşayıp toplum içinde dâimâ saygı gören, kültürlü gençler idiler. Bilim, fen, san'at ve din eğitimini birlikte okurlardı.

Fâtih'in asıl îmar hareketi işte bu medreseler vâsıtasıyla kendini göstermiştir. Nitekim medrese ile ilgili hususlarda bizzat kendisinin olumlu müdâhalelerde bulunduğu da târihî bir vakiadır. Bu, bir bakıma kendi sâhip olduğu kültür ve birikimi, milletinin isteyen her ferdinde görme arzusundan kaynaklanıyordu.

(1) bkz. Neşrî târihinden naklen, Banarlı, N. Samî, Târih ve Tasavvuf Sohbetleri, s. 76, İstanbul, 1984.

Peki neydi bu kültür ve bilim? Ortaçağın birtakım bâtil ilimleri mi? Yâhut dogmatik çerçeveler içine sıkışıp kalmış bir esâtir mi?

Bu sorulara, o dönemden çağımıza uzanan bâzı sosyal hayat epizotlarını, yine Fâtih'in kendi ifâdelerinden süzerek cevap aramaya çalışacağız. Bu vesîle ile Fâtih'in kültür birikimini de kısmen tanıma ve tanıtmaya imkânı bulacağımızı sanıyoruz.

Fâtih, Avnî mahlasıyla şiirler yazan ve zaman zaman meclisinde elli kadar şâir bulunan bir söz san'atkârıdır. Şiirleri, kendi çağına gelesiye dek hepsi şiir söylemiş son dört atasından (Sultan II. Murad, Yıldırım Bâyezid, Murad Hüdavendigâr ve Çelebi Mehmed) daha güzel ve başarılıdır. Bu başarıda, sâhip olduğu bütün dünyâ görüşü, hayâl dünyâsı ve kültür birikiminin etkisi elbette büyüktür. Nitekim bâzı beyitlerinde bu müstesnâ bilim ve san'at rûhunun akisleri görülür. Bizim bu yazıdaki malzememiz işte bu beyitler olacaktır.

Söz konusu beyitlerin şiir değeri yerine Fâtih'in ilim ve kültür dünyâsından aksederek günümüzün sosyal hayatına ayna tutan taraflarını ele alacağız.

İlk beytimiz şudur:

Bîhodluk etseler eğer esrâr-ı câm ile
Mest eyle sunmağ ile mey-i bî-hudâneyi

Eğer (âşıklar) içki hakkında (anlatacağın gizli) sırlar ile (çılığa dönüp) kendilerini kaybedecek olurlarsa, (teskîn edici olarak önce) baygınlık veren içkiyi sunup onları mest eyle!..

Cinnet geçiren hastaların (sar'a, irtiaş vb.) müsekkkin ile sâkinleştirildikleri bir vâkiadır. Fâtih, içki hakkında anlatılacak gizli sırların tesîrini bir ameliyat gibi düşünüyor ve âşık denen hastayı ameliyata hazırlamak için onlara içki sunup önce mest edilmelerini öngörüyor. Bu uygulama, bugün bizim bildiğimiz narkoz etkisini gösterecektir. Fâtih'in böyle bir tavsiyede bulunması, devrinde narkoz tedâvîsinin uygulandığını, yâhut hastaları sâkinleştirmek için tıbbî alkol kullanıldığını gösterir. Nitekim bir başka beyitinde de buna yakın bir ifâdesi vardır. Şöyle ki:

Zahm-ı hicrân şerhi çün mümkün değildir dostum
Sîne-çâkinden haber versin girîbânım sana

Dostum! Anlaşılan o ki (bağrındaki) ayrılık yarasını şerh etmek mümkün görünmüyor. (Bâri) açık duran şu yakam, (aşkının) göğsümde (açtığı, şerha şerha olmuş) yarıkları sana göstereyim (de insâfa gel)!

Beyitteki şerh kelimesi önce bir kompozisyon terimi olarak "açıkla-ma, yorumlama" mânâsıyla kullanılıyor ki şimdilik bunu konumuzun dışında tutacağız. Ancak beytin geneline baktığımızda bu kelimenin bir tıp terimi olarak kullanıldığını ve "Cerrâhî müdâhale, ameliyat için yarma, açma" gibi mânâlar yüklendiğini görürüz. Nitekim böyle anlamamızı sağlayacak başka kelimeler de beyitte mevcuttur. **Zahm** (yara), **sîne-çâk** (bağrındaki yarıklık) ve **girîbân** (yaka, göğüs) bunlardandır. Eğer bir kalpteki bir (yara) için ameliyat yapılacaksa, hastanın **girîbânı** üzerinde **sîne-çâk** (göğüs kafesini yarmak) gerekir. Şâire göre ameliyatın sebebi, aşk yarasını iyi etmektir. Fâtih'in çağında kalp ameliyatı yapıldığını sanmıyoruz. Ama şâirâne bir zihin, başka hastalıklar için yapılan cerrâhî müdâhaleleri kalbe de teşmîl edebilir. İlginç olan taraf, o zaman Fâtih'in şâirâne bir hayâlinde öte geçmeyen kalp ameliyatının bugün artık yaygın bir tıbbî uygulama oluşudur. Fâtih'e bu şâirâne hayâli veren, hiç şüphesiz sâhip olduğu bilimsel olgunluk ve birikimidir. Dedemiz bir hayal kurmuş ama onu torunları değil de başkaları gerçekleştirmiş!.. Ne yazık!.

Beyit:

Der imişsin âşika cevri eylemek huyumdurur
Âşkını âşıklar içre bana isnâd eyledin

(Benim çektiğim bunca eziyetleri kasedederek) "Âşika eziyet etmek huyumdur" diyormuşsun. (Sana binlerce teşekkürler ki böylece) âşıkların arasında aşkını bana isnâd etmiş oldun.

Fâtih, bir siyâsî dehâdır. Onun çevrede olup biten her bir gelişmeden çeşitli anlamlar ve sonuçlar çıkarması elbette tabîidir. Buna ferâset de de-

nir. Dağınık parçaların uygun şekilde birleştirilmesi, siyâset dünyâsında çok mühimdir.

Kezâ her bir sözün nereye varacağını kestirebilmek ve ona göre tavır almak da kaçınılmazdır.

Fâtih bu beyitte, sevgilinin söylediği bir cümleden istidlâl yoluyla başka bir sonuç çıkarıyor. Sevgili, "Âşıka eziyet etmek huyumdur" demişse, önce eziyeti kimin gördüğüne bakılır. Eziyeti gören kişi belirlenince âşıkın adı da kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Bu tür incelikler bugün bir siyâset adamında bulunması gereken hasletlerdendir. Yâni gayrimeşrû bir mes'eleyi meşrû zeminlerde görüşerek ona hukûkî geçerlilik kazandırmak tamâmen bir siyâset oyunu bir ince düşünüş tarzıdır. Böylece rakîbi faka bastırmak yâhut onu gâfil avlamak da bir tür siyâsî tanıma demektir. Yukarıdaki beyitte de sevgili "Âşıka eziyet etmek huyumdur" demekle Fâtih'i kasdettiğine göre, onun âşıklığını resmen tanımış olmaktadır. Bir âşık olarak Fâtih'in bütün istediği de zâten budur. Gerisi zamanla gelişecektir. Tıpkı günümüzün modern dünyâsındaki bâzı siyâsî ilişkiler gibi!... Öyleyse Fâtih, bu beyitte siyâsî dehâsını konuşturuyor demektir.

Bir beyit daha okuyalım:

Sultân-ı hüsn yüzün ü hâcib durur kaşın
Cellâd çeşm ü zülf-i siyeh perdedâr-ı hüsn

Yüzün güzellik sultânı; kaşın ise (çatık ve hışımlı duruşu ile o sultânın) kapıcısıdır. Gözün bir cellâd, kara zülûflerin ise güzelliğin(in) perdedârıdır.

Eskiden bâzı önemli resmî dâirelerin kapılarında bir de perde kullanılırdı. Buna göre mesâif saatlerinde kapı genellikle açık bulundurulup perde kapalı tutulurdu. Perdenin yanında bekleyen görevli kişiye perdedâr denir. Perdedârın yaptığı iş, içerideki yetkili ile görüşmek isteyenlere aracılık etmektir. Yâni bugünkü sekreterin yaptığı iş bir bakıma! Daha önceki çağların "hâcib" dedikleri de budur. Anlaşılan Fâtih, XV. asırda da bu tür sekreterlik görevlerinin yürütülmesini zarûrî saymış olmalı ki her gün belki de yüzünü en çok gördüğü kişi olan sekreterinin

hâlini şiirine konu ediyor. Bir sultân şâirin, sultanlık tecrübesiyle ifâdesi ve maiyyetinin gönlünü hoş etme âlicenaplığı yâni!..

Şimdi konumuzu bir parça değiştirip Fâtih'in kültür duyarlılığına bakalım. Diyor ki;

Yap gönlümün harâbesin ay bâni-i cefâ

Bir gün ola harâba vara kâr u bâr-i hüsn

Ey cefâ mîmârı! Yıkık gönlümü yap, (harâbeyi yeniden îmar et) ki bir gün gelir, güzellik sanatı (belki) yok olup gider (de yalnızca senin yaptığın o gönül mîmârisi ayakta kalır).

Fâtih, İstanbul'u fethettiği zaman şehirdeki san'at eserleri ile târihî kalıntıların oldukları gibi muhâfaza edilmesine dâir fermân çıkartmıştı. Osmanlı sultanlarının, atalarından kalan kıymetli âsâr-ı atfika objeleri sarayın bir bölümünde saklamayı gelenek hâline getirmeleri bu dönemde başlar. Maamâfih bu konudaki en köklü uygulama Yavuz Sultan Selim'in mârifetiyle olmuş ve mukaddes emânetler dâhil pek çok kıymetli eser (silah, kitap, resim ve san'at değeri taşıyan pek çok obje), resmen müzecilik uygulamasının başlamasında önemli rol oynamıştı.

İmdi, Fâtih'in beytinde sözkonusu ettiği îmar düşüncesi de bu uygulamanın bir versiyonudur. Ölümsüz eserler bırakmak, elbette müzecilik ve san'at târihi açısından çok mühimdir. Fâtih'in yaptığı da aynıyle işte budur. Bugün Anadolu'nun sâhip olduğu san'at eseri bolluğunu biraz da Fâtih'in bu cihanşümûl düşüncesine ve kültür duyarlılığına borçlu olduğumuzu sanıyorum.

Fâtih bir başka beytinde şöyle buyuruyor:

Senemler hüsnü tasvîrinde bir büt-şekl ile Avnî

Gönül deyrini ser-tâ-ser kamu nakş u nigâr ettim

Ey Avnî! Put gibi güzel (bir sevgilinin aşkı) sâyesinde, gönül kilisesinin tamâmını, güzel (put) resimlerinin tasvirleriyle baştan başa nakışlayıp süsledim.

Fâtih bir ressam değildir. Ancak Bellini'ye yağlıboya portresini yap-

tırdığına göre resme karşı ilgisi vardır. İşte bu beytinde resme karşı içinde beliren hissiyatı anlatır ve demek ister ki, "Ben ressam değilim, ancak sevgilinin aşkının feyzi, resimlerime bir güzellik veriyor. Kilise duvarlarındaki tasvirler benim eserlerimdir. Zîra sevgilinin aşkına tutulalı, her nereyi bulsam oraya sevgilinin resmini yapmaktan kendimi alamıyorum. Bu benim elimde olan bir şey değil; aşkımın bir sonucu. Sizin kiliselerde gördüğünüz o resimler aslında benim eserlerim olup hepsi sevgilimin tasvirleridir. Ressam olmadığım halde bu derece güzel resim yapmam ise o güzelin aşkının bir sonucudur."

Osmanlı imparatorluğunun daha sonraki dönemlerinde resme karşı tutunulan menfî tavır gözönünde bulundurulursa, Fâtih'in san'atkar cephesiyle çağımıza daha yakın olduğu hemen görülür. Onun bu estetik ve san'at duygusu, bugünün devlet adamlarına ve siyâsîlerine örnek olsa yeridir.

Şu beyit de Fâtih'in:

Cân vericek âkıbet sevdâ-yı zülfünden senin
Ehl-i diller karalar giysin tutup mâtem bana

(Ey sevgili!) Ben en sonunda senin zülfünün sevdâsı ile can verdiğimde, (gönülden anlayan) ehl-i diller, (zülûflerin gibi) karalar bağlayıp benim için mâtem tutsunlar.

Fâtih'in engin dünyâ görüşünü ve diğer kültürlere karşı takındığı hoşgörölü tavırlarını yalnızca Osmanlı kaynakları değil, batılı târihçiler de överek anlatırlar. Şiirleri arasında Galata'ya, Galata sâkinlerine ve Hıristiyan güzelleri ile din adamlarına dâir beyitlerine bakıldığında, bu değerlendirmelerin ne derece isâbetli olduğu anlaşılır. Zikredilen son beyitte onun bu cephesi yanında, bugün dahî geçirililiğini koruyan bir Hıristiyan âdetinden bahsedilmektedir: Mâtem esnâsında siyah giyilmesi. Fâtih'in ölümü üzerine o dönem İstanbul'unun Hıristiyanları karalar giyip mâtem tuttular mı bilemeyiz, ama bu beyitteki anlayışı, Bosna'da bir medeniyet katliâmı yapan yâhut bu katliâma göz yuman uygar(!) Avrupa'ya ithaf ediyoruz.

Şu beyitte de XV. asırdan günümüze uzanan bir başka âdet sözkonusudur:

Ger sanevber hizmet-i kaddünde kaldıysa hilâf
Serv-kaddinçün çevir başından âzâd eylegil

(Ey sevgili!) Eğer sanevber senin boyuna hizmette kusur ediyor-
sa, servi boyunun hakkı için, onu başından çevirip atarak kulluğun-
dan âzâd eyle.

Beyitteki "çevir başından" ifâdesi sadaka verirken eldeki metâı baş
üzerinde birkaç kez çevirme âdetine işârettir. Bugün hâlâ Anadolu'nun
pek çok yöresinde sadaka böyle verilir. İşte bu, beş asır süren bir gelenek
bağlılığıdır!.. Fâtih'ten bugüne bir çizgi. Maamâfih bu bağlılığın bâzen
bir yeknesaklığa ve teslîmiyetçiliğe kadar uzandığı da olur. Nitekim şu
beyitte böyle körü körüne bir rahâvet sezilir:

Dâne-i hâl ile hüsnün hurmenin zeyn edeli
Cân ile dil hâsılını cümle berbâd eyledin

(Ey sevgili!) Güzelliğinin harmanını ben (denilen tahıl) dânesi ile
süsleyeli, can ve gönül varlığını, (saman ve çerçöp gibi savurup)
tamâmen rûzgâra verdin.

Yakın zamana kadar (ve hâlâ) bâzı Anadolu köylerinde rençberler
düven sürerek tahıl işlerlerdi. Buna göre etrâfı açık ve rûzgâra müsâit bir
harman yeri'nde yığılan tahıl, düven ile sürülüp buğdayın başak ve sap-
ları kırılır. Kırılan bu başak ve sapsar orta esintili bir rûzgârda yaba ile
havaya atılarak savrulur. Böylece savrulan tahıl tâneleri geri düşerken
sap ile saman rûzgârın tesîri ile birkaç metre ileriye dökülür. Sonuçta
hubûbat ile saman, birbirinden ayrılmış olur.

İmdi, Fâtih devrinde böyle yürüyen bir teknoloji, aradan geçen bun-
ca asırlar boyunca hiç değişmiyorsa, bunun sebebini yalnızca teknolojik
ilerleme târihiyle îzâha çalışmak yanlış olur. Patos makinalarının ömrü,
ülkemizde çeyrek asır bile değildir. Düven sistemiyle ekin işlemek
Fâtih'in çağı için belki en ileri teknoloji idi. Peki ama XX. asıra dek ne-
den hiç gelişmedi? Fâtih, kendi ilgi alanına giren konularda teknolojiyi
tâkip ediyor ve gereken ilerlemeyi bizzat yönlendiriyordu. İstanbul fethi
esnâsında topçuluk ilmine yeni bir boyut getiren, topları her atıştan sonra

yağlayıp soğutan, bu usûlle kullanılacak yeni tipte toplar îcâd eden, Haliç surları önünde "Kişverküşâ" tâbir edilen ve eski örneklerinden daha fazla donanımlı ve muhkem, müteharrik kaleler îcad eden⁽²⁾, karadan Haliç'e gemiler çıkaran hep o idi. O hâlde yine soralım: Düven yerine yeni bir metod îcâdını da ondan mı beklemeliydik?

Fâtih'in şiirleri arasında yukarıdaki örneklere benzer beyitler bulmak ve XV. yy.dan günümüze uzanan daha başka uygulamalara şahit olmak mümkündür. Onun, daha doğuştan îtibâren başlayan hisli, enerjik, girişken ve muzaffer hayâtı, şiirini de, hayâtıyla bütünleştiren, en duygulu zamanlarında bile sultanlığının birikimiyle mısralara yön veren kişiliğini oluşturmuştur. Bu açıdan bakılınca İstanbul fethinin ne sıradan bir mâcerâ, ne bir tâlih ve tesâdüf eseri olmadığı görülür. Bu fetih, asırlar boyu gönüllerde şekillenen büyük ideallerin, Türk kanı ile İslâm îmânının oluşturduğu müşterek kudretin sonucudur. "Oyunda, oynaşta" bir delikanlının hayâli değil; Oğuz Han'dan Eyyûb-ı Ensârî'ye uzanan asil bir rüyânın tahakkuk etmiş tâbiridir.

Aradan bünca nesil gelip geçti. Rüyâlar yine bizim! Peki ya tâbirler kimin?

(2) Geniş bilgi için bkz. Nâmık Kemâl, **Evrâk-ı Perîşân -Fâtih-** (Hzl. İ. Pala, Nâmık Kemâl'in Târihî Biyografileri)

RUBÂÎLER

Neyzen Niyâzi Sayın'a

Ses nûr olup indi Tûr-ı Sînâ'ya bile
Sevdâların aslındaki mânâyâ bile
Bir rûzgâr eser tahayyülün devri geçer
Geçmez sözümüz bir gün olur nâyâ bile

Sevkin de gamın da son deminden geçdik
Bir başka zaman başka zeminden geçdik
Baktık bu cihânın bütün âlâyışine
Mîzânı görünce dirheminden geçdik

Memduh CUMHUR

DÜNYÂ SEVGİSİ

Mahmut OKUTAN

Türkler, İslâm'ın saflarına katıldıktan sonra; bu yüce îmânı kendi engin târîh tecrübeleriyle tefsir etmişler, tevhîdin disiplinini asırlar boyu sosyal yaşayışlarına hâkim kılmışlardır. Ahmet Yesevî ocağında demlenip Türk'ün coğrafyasına dağılan dervişler, bu anlayışın ilk mücâhitleri olmuşlardı. Gittikleri yerlerde چراغلار uyandırmışlar, dergâhlar kurmuşlar ve Türk insanının gönül âlemini aydınlatmışlardı.

Asırlar öncesinin yine böyle bir ocağında güneşin son ışıkları, dergâh avlusunda toplaşan dervişlerin aydınlık yüzlerine vurmaktaydı. Bu dervişler, kimi yıllar öncesinden, kimi çok daha yeni, bu mânâ ocağının Mürşidi'ne baş eğmiş, teslim olmuş insanlardı. Herbirinin bu dergâhta belli bir görevi vardı; fakat hepsinde de müşterek olan hedef, iyilikleri ve güzellikleri kendisinde toplayan "mükemmel insan" olabilmekti.

On yılı aşkın süredir bu irfan ocağının çeşitli bölümlerinde hizmet görmüş olan Derviş Ahmet, Mürşidi'nin huzûruna çağrıldığını duyunca, dergâha ilk geldiği gün gibi heyecanla titrediğini hissetti. Zâten bu hep böyle olurdu. Bütün gayretine rağmen, huzurda, kalbinin göğsünden fırlamak isteyen telâşlı atışlarına hiç engel olamazdı. Sonra da söylemek istediğini söyleyemez, baş eğer dinler ve yine baş eğer, huzurdan geri geri çıkardı. Bunları düşünürken kendisini Mürşidi'nin karşısında buluverdi. "Buyurunuz efendim" demek istercesine dudakları aralandı. Fakat sonra

vazgeçti ve gözlerini yere indirdi. Mürşidi'nin su gibi akan sesi âdeti damarlarındaki kana karışıp, vücûdunun her zerresine yayılmaktaydı. Bu sesin kulaklarında mı, yoksa telâşla çırpınan şu kalbin de mi yankılar yaptığını Derviş Ahmet hiç anlayamazdı. İşte yine zaman âdeti durmuş; dünyâ, canlılarıyla cansızlarıyla, dağlarıyla ovalarıyla ve engin denizleriyle toparlanıp gelmiş, Mürşidi'nin sesinde hapsolmuştu. Hayır hapsolmamış, bu mükemmel alışverişin bir gizli şahidi gibi âdeti zerrelere hâlinde etrafa yayılmıştı.

Kaç saat, kaç asır geçti bilinmez. Derviş Ahmet el öpüp baş eğerek huzurdan ayrıldığı zaman, gönlüne bir burukluğun mu, yoksa bir sevincin mi yerleşmek istediğini anlamaya çalışıyordu. Yol görünmüştü. İlk defa, bu alıştığı, bu varlığını içinde erittiğini ocaktan, bir zaman için de olsa kopması gerektiğini düşünmeye çalışıyordu.

O gece can dostları, derviş kardeşleri arasında kimi zaman ayrılışın burukluğunu duydu, kimi zaman kendisine verilen görevin tatlı mes'uliyeti ile ürperdi. Tan yeri henüz ağarmadan sabah namazı ile başlayan saatler, Derviş Ahmet'in Dergâh'tan uzaklaşan ayak seslerine kendi tatlı nağmelerini katmaktaydı. Bir zaman sonra, güneşin ışıkları karşıdaki tepelerin arasında kendisine yol ararken Derviş Ahmet bir an duraklayıp geriye baktı ve ovanın tâ dibinde kalan Dergâh'ı ilk defa bu kadar uzaktan bir müddet seyretti. İçini çekerek döndü ve muntazam adımlarla önünde uzanan dağ yoluna yöneldi..

Yollar, hanlar, kervansaraylar.. Yolcular, garipler, dertliler, âşıklar.

Derviş Ahmet yürüdü, konakladı, konuştu, dertlilerle dertlendi, gariplerle bir garip kişi oldu, sonra yine yürüdü, yürüdü... Yürürken de hep düşündü. Dergâh'ta geçen on senesini düşündü. Sonra hep gelip, son gün Mürşid'inden dinlediklerinde karar kıldı. Mânâsını kavramaya çalıştığı bu sözleri kendi kendine kaçınıcı defa tekrar etti: "Bu dünyâ sevgisi, günahların büyüğüdür." Sonra da bu yolun sonunda görmesi gereken iki kişiyi düşündü. Göreceği kişilerle, bu sözün yakın ilgisi bulunduğunu hissederek biraz rahatladı.

Derviş Ahmet ilk menzile bir akşam vaktinde vardı. Geceyi bir han- da geçirdikten sonra, sabah ilk işi aradığı kimseyi sormak oldu.

Târif ettiler. Bir küçük kulübeye geldi. Kapısı yarı sağlam, damının bir yanı çökmüş, içi loş bir kulübe idi bu. İçeri giripte orta yerde, saç sa-

kalına karışmış, üstü başı yoksulluktan liğme liğme olmuş adamı görünce Derviş Ahmet'in şaşkınlığı iyice arttı.

Mürşid'inin sözlerini son bir kere daha düşündü. Suâl soran gözlerle kendisine bakan adama, etrafındaki eşyalara yeniden göz gezdirdi. Neden sonra toparlanarak Mürşid'inin selâmlarını söyledi ve "Efendim sizin dünyâ sevgisini gönlünüzde daha ne kadar zaman taşıyacağınızı sordu ve hayır duâlarını yolladı." diyerek emâneti teslim etti. Derviş Ahmet bunları söylerken bir yandan da dünyâdan eser kalmamış yoksul kulübede Mürşid'inin sözlerine delil ararcasına etrafına bakınmakta devam ediyordu. Adam oturduğu yerde biraz doğrularak:

"- Evlâdım, gönlümdeki dünyâ sevgisinden kurtulmak için neleri terketmedim ki? İşte sonunda gördüğün gibi bu yoksul hayâtı seçtim kendime. Ama neylersin ki içimdeki dünyâ sevgisinden yine kurtulamadım. Var git efendine hürmetlerimi söyle. Ne olur bizi hayır duâdan unutmasın!"

Derviş Ahmet ikinci menzile doğru yoluna devam ederken fakirliği düşündü, sabrı düşündü ve en sonunda teslimiyette karar kıldı. Teslimiyetin hangi şart altında bulunursa bulunsun insanın, gönlünün en emin sığınağı olduğuna karar verdi; varacağı yere varmıştı.

Aradığı adamı kime sorduysa, verilen cevaplarda hep belirli bir saygı hissetti. Târif edilen yere geldiğinde saray yavrusu bir yapı ile karşılaştı. Bir de öğrendi ki aradığı kimse bu yapının sâhibi değil miymiş? Kabul edildiği geniş odada merakla etrafındaki birbirinden kıymetli ve göz alıcı eşyalara bakınırken kapının açıldığını farketmedi bile.

Neden sonra güzel giyimli rahat ve aydınlık yüzlü bir şahsın köşedeki koltukta oturmuş kendisini seyretmekte olduğunu görünce birden utandı. Saygı ile önünde eğilerek Mürşid'inin selâmlarını bildirdi ve: "Efendim size hürmetlerini yolladılar ve hayır duâlarınızı istirham ettiler." diyerek emâneti takdim etti. Fakat Derviş Ahmet'in aklı iyiden iyiye karışmıştı. Şu varlığın içinde yaşayan bir insan nasıl "yokluğu" bulabilir-di? Mâdem ki dünyâ sevgisi günahların en büyüğü idi bu varlık içinde bu büyük günahdan nasıl uzak durulabilirdi?

Köşedeki koltuğunda oturmakta olan aydınlık yüzlü zat, sanki bu soruları duymuş gibi konuşmaya başladı:

- Evlâdım, bizi bu varlığın içinde görüp de sakın şaşırmayasın.

Dünyâ ile bu kadar bezenmişken gönlümüzü de dünyânın muhabbetine teslim ettiğimizi zannetmeyessin. Biz bu mal ve mülkten dolayı Rabbimize şükrederek. Fakat bu mal ve mülkün emânetçisi olduğumuzu da biliriz. İlâhi takdir dilediği zaman içimiz hiç oynamadan ne var ne yok hemen terkederiz. Bundan da kulumız kıpırdamaz çok şükür."

Derviş Ahmet birden yine teslîmiyeti hatırladı. Fakirlikteki "sabır ve teslîmiyet"ten sonra şimdi de zenginlikteki "şükür ile teslîmiyeti" düşündü. Dergâha döndüğünde ömründen sanki dolu dolu bir on yıl daha geçmişti.

GÖRDÜKLERİMİZ - OKUDUKLARIMIZ

Kemal Y. AREN

BEREKETLİ NİSAN YAĞMURLARI!..

Ne güzeldir o yağmurlar!..

Beklemediğiniz bir anda başlar; yağar, yağar... sonra birden durur; yırtılan, dağılan bulutların arasından güneş, şakacı bir arkadaşınız gibi mütebessim, müzip bir bakışla size yüzünü gösterir. İçiniz aydınlanır! O aydınlıkla beraber kâinatı da nefis bir toprak kokusu sarar. Koku ki, ne koku... koklamaya doyamazsınız. Güzeldir, hârikadır toprak kokusu!..

Hele o kokuda canândan bir nişâne de varsa onu getiren yağmura rahmet denir. Rahîm olan Rabbimden bir rahmet!..

.....
İşte tıpkı bu rahmet gibi bu sene 1 nisan ile başlayan bir dizi anma programları, ki, hâtıraların, duâların zenginleştirdiği, o ebedîlik sırrına eren sevgilileri hasretle yâdetmeğe vesile oldu.

"Bize bir zevk-i tahattür kaldı

Bu sönen, gölgelenen dünyâda!"(1)

Buna da şükür!..

Bu toplantıları satır başları ile de olsa sizlere nakletmek isterim:

1 Nisan'dakini Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı tertiplemişti. Bundan böyle kısmet olursa her sene nisan ayının ilk cumartesi günü yapılması kararlaştırılan anma programlarının ilkiydi. Bu günlerde vakfınızın kurucuları Ekrem Hakkı Ayverdi ve Sâmiha Ayverdi namları ile bu dünyâyı şereflendirmiş mübârek insanların hâtıralarını anacağız.

Toplantı vakfın konferans salonunda yapıldı.

(1) Ahmet Hâşim. "Bahçe" adlı şiirinden.

İlk konuşmacı Aysel Yüksel Hanım, Sâmiha Hanımefendi'nin "Dost"unu tahlil etti. Bâki Bilgin Bey, "Kölelikten Efendiliğe" adlı eserin neşri münâsebetiyle güzel, muhtevâlî bir konuşma yaptı. Prof. Dr. Kâzım Yetiş Bey de "Âbide Şahsiyetler" adlı eserin muhtevâsını tanıttı. Sonunda da Kubbealtı câmiasının değerli dostu Prof. Dr. Emin Işık Bey'in dâması ruhlara ferahlık verdi.

24 Nisan'da ise Ekrem Hakkı Ayverdi Beyefendi için İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dâire Başkanlığı Tarık Zafer Tunaya Salonu'nda bir anma toplantısı düzenledi. Toplantıya "BİR UÇBEYİ: AYVERDİ" adı verilmişti. Konuşmaları idare eden Sait Başer Bey, Ekrem Hakkı Beyefendi'ye niçin 'UÇBEYİ' demek gerektiğini anlatırken "Millî kültürümüzün geleceğe intikâlini sağlamak için; serhatlerde, vatanın ve milletin selâmeti adına serdengeçti rûhuyla dâima vazîfesi başında, dikkatli, titiz, uyanık bir 'UÇBEYİ'nden zerre kadar farkı yoktu. Evet, o, millî kültürümüzün bir 'UÇBEYİ'ydi." dedi.

Yüksek Mimar Dr. Aydın Yüksel Bey de, "Eğer Ekrem Bey'in, ileri yaşına rağmen, her türlü zahmeti göze alıp Balkan'larda ve Anadolu'da yaptığı çalışmalar neticesinde ortaya çıkan devâsâ eserleri olmasaydı, biz bugün, batılı mîmarlık târihçilerinin 'Osmanlı'nın kendine has mîmârîsi yoktur, olsa olsa Bizansî kopya etmesinden bahsedilebilir!" hükmünün esiri olacaktık. Bizi bu hükmî esâretten kurtaran, Osmanlı mîmârîsine istiklâlini kazandıran, Batılı mîmarlık târihçilerinin yanlışlarını vukufıla ortaya koyan Ekrem Bey oldu." dedi.

Uğur Derman Bey ise, "Ekrem Hakkı Bey'in Koleksiyonculuğu"nu anlatırken, "Ekrem Hakkı Bey'e koleksiyoncu demek ne kadar doğrudur, bilemiyorum, o, bilinen mânâsıyla koleksiyoner değil bir koruyucu, bir hâmidir. Kıyıya-köşeye atılmış güzelliklerimizi bulup, onları zamanın tahrîbâtından kurtarmak için muhâfazâ altına alan bir insandır." dedi. Slaytlarla bunlardan örnekler gösterdi.

Ergun Göze Bey ise, "İnsan Olarak Ekrem Hakkı Ayverdi"yi anlatırken dinleyenlere unutulmuş güzel bir tâbiri hatırlattı: "O, muhakkak ki fezâil sâhibi idi; ama ona daha doğru bir ifâde ile fevâzıl ehlinde idi, demek lâzım." dedikten sonra fevâzıl tâbirini, kişinin sâhip olduğu fazîletleri umûmun istifâdesine arzetmesidir, şeklinde îzah etti. Gerek bu îzah, gerekse Ekrem Bey'in şahsiyetini tavsif çok güzeldi.

Altan Deliorman Bey ise, "O, bir İstanbul Beyefendisi idi, diyerek sözüne başladı ve bir röportajında Ekrem Bey'in bu tâbiri kullandığını, o zaman kendisinden açıklamasını istediğini, onun da: "İstanbul Beyefendisi, zarîf, kibar, ince, dikkatli ve halûk insandır." şeklinde anlattığını, "Peki efendim, siz, bu şahsiyeti tanıdınız mı?" sorusuna, "Tanıdım: Dayım, Ziya Cemâl Bey!" cevâbını vermiş. Altan Bey, "Bu târif aslında Ekrem Bey'e tıpatıp uyuyordu." dedi.

Toplantı, dinleyenlerin soruları ve konuşmacıların bu sorulara verdikleri cevaplarla zenginleşti.

Salonu terkederken sanki, içim bir nisan yağmuru ile yıkanmış gibi bir duyguyu ve o güzelim toprak kokusunu da berâberimde taşıyordum.

Emeği geçen herkese şükran ve minnetler...

* * *

SÜLEYMÂNİYE'den⁽²⁾

.....

Kıt'adan kıt'aya göçen bulutlar,
Minârelerini öper de geçer!
Mübârek geceler, yıldızlarını
Mübârek başına serper de geçer!

Yürekler doldurup taşırır sevgin...
Gelen geçen hayran... yalnız biz değil...
Minârelerini seyre dalanlar,
Derler: "Gök kubbe de direksiz değil!"

Ne mutlu çevrene, ne mutlu bize,
Ki, seçmişsin ülken diye bu yurdu!
Ey san'at, gerçekten, Ulu Tanrı'nın
Bir evi olsaydı böyle olurdu.

Ârif Nihat ASYA

(2) "Süleymânîye" DUÂLAR ve ÂMİNLER. Ârif Nihat ASYA. Ötüken-İst. 1990 s. 31

Gerçekten Ulu Tanrı'nın bir evi olsaydı böyle olurdu. Buna bütün kalbimle inanıyorum aziz üstâdım!.. Yerden göğe kadar haklısın.

Ama, Süleymânîye'nin bu yurdu, ülkesi olarak seçmiş olması, bize mutluluk vermekte mi?.. İşte bunda şüphem var!..

Neden mi?..

Bakın, ben anlatayım, siz, o ebediyet âleminde kararınızı verin... ve bize acıyın...

Günlerden 17 Mart 1995 Cuma!

Mübârek gün!

Ulu mâbedin o güzeller güzeli minberi silinmiş, temizlenmiş, parlatılmış muhterem hoca efendiyi bekliyor. Cuma hutbesiyle cemâatine ve bir mânâda bütün âlem-i İslâma vereceği mesaj için bekliyor. Kubbe-i Tevhid'den hevenk hevenk dökülecek iç ezanının ahengiyle basamakları çıkacak, ruhânî sesiyle hutbesini îrâd edecek! Minberin basamakları o mübârek teşrîfi bekliyor.

Ama, hayır, bugün bunların hiçbiri gerçekleşmeyecek, çünkü câmi kapalı, kapısı kilitli ve önünde ikişer-üçerli gruplar hâlinde polisler dolaşıyor.

Bilmiyorum o pehlivan yapılı, babayiğit edâlî Süleymânîye ne suç işlemiştî?..

Aklıma gelen tek ihtimal, iki-üç gündür İstanbul'un bazı mahallelerinde başgösteren ayaklanmalar!. Resmî ve gayr-ı resmî ağızlar, bunları sünnî-alevî çatışması olarak isimlendirdiler. Bilmem ki bununla ilgili bir ihbar falan mı alınmıştı?

Bilemiyorum!..

SONUÇ: 17 Mart 1995 Cuma günü Süleymânîye'de cuma namazı kılınmadı.

Şimdi,

Aziz üstâdım, Hakk için söyle bana: Süleymânîye'nin ülke olarak burayı, bu Şehr-i İstanbul'u seçmiş olması, bizler için gerçekten bir mutluluk mu?...

Suâli sordum, ve (ilhâmî faksla) hemen cevâbını aldım:

"FAKAT, TÂRİHİME, ADIMA YAZIK!

"BEN NE SELİM, NE DE SİNAN'IM ARTIK!..."⁽³⁾

Sevgili okuyucularım, bugünü bu ifâdeden daha veciz anlatılabilecek mümkün mü?...

* * *

"KOPUŞ"⁽⁴⁾

"Kopuş, sarsılan ferdî ve içtimâî hayâtımızın renkli hikâyesi..." sözleriyle tanıtılıyor ve şöyle devam ediliyor: "Eser, insanın içinde burgu misâli işleyen bir el gibi! "Devamlı içimizi oyuyor. Bunun sonunda okuyucu ya isyan edecek, ya da intibâha gelecek... Bize göre intibâha geliyor.

Zihnim, farkında olmadan Orhan PAMUK'un o manâsız "Yeni Hayat"ı ile karşılaştırma yapıyor. Onun kahramanları da sözde kendi içlerini oymaya çalışıyorlar. Ne var ki sonunda okuyucuyu isyan ettiriyor, elinden kitabı fırlatıp atıyor.

Ne kadar farklı iki âlem!.. İzgören'in kahramanları bizden, çünkü onun kahramanları atalarından! "Geline kına yakarlar" kocasına kurban olsun diye; askere kına yakarlar, vatana kurban olsun diye; koça kına yakarlar, Allah'a kurban olsun diye!" geleneğini duymuştur. Onlar vatan diyor, âile diyor, Allah diyor.... Diğerinkiler ise, ne dedikleri belli değil!... Sersem sepelek ortalıkta dönenip duruyorlar.

Bu sebeple, "Yeni Hayat" değil ama "KOPUŞ" okunması gereken bir eser.

* * *

TÜRKEVİ⁽⁵⁾

"Yurt dışında lobilerimiz olsa!.." der, dururuz.

(3) a.g.e. s: 29

(4) "KOPUŞ", Erdoğan İZGÖREN. Timaş Yayınları. İst. 1994

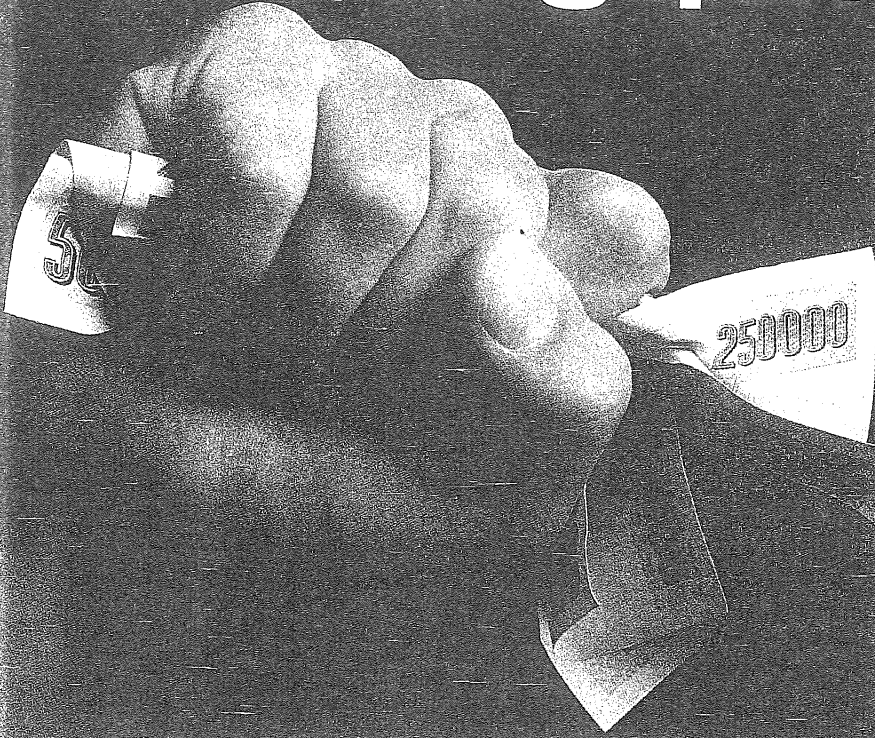
(5) "TÜRKEVİ" Üç aylık, interkültürel dergi. Amsterdam, Gen. Yay. Yön. Veyis GÜNGÖR

İşte bir avuç gayretli insan ki, Hollanda'da bu mevzûu en mükemmel şekilde halletmişler.

Dernekleriyle, yayın organlarıyla, haftalık seminerleriyle ve ana dili öğretme gayretleriyle, karınca gibi durup dinlenmek bilmeden çalışıyorlar.

Veyis GÜNGÖR, Hamdi MERT, Emin ATEŞ beyefendileri ve hizmeti geçen bütün zevâtı buradan muhabbetle selâmlıyor, tebrik ediyor, Hakk'tan kendilerine sonsuz gayret ve himmet niyaz ediyoruz.

Devir değişti!

şimdi devir hesap devri. Artık hesabınızı
iyi bilmek, harcadığınız paranın karşılığını

fazlasıyla almak zorundasınız.

Artık aracınızı korumak için,

ihtiyacınıza en uygun, en

gelişmiş ürünü seçmek

zorundasınız. Bugün Türkiye'de

milyonlarca kişi, aracının

yağlama periyodunu gün geçtikçe

uzatan, en akılcı harcamayla

en yüksek verimi sağlayan bir motor yağı

kullanıyor... Castrol kullanıyor.

Castrol, bugün de bütün motorların
yıpranma paylarını sıfırlamaya kararlı!

Ya siz?.. Çıkma yağla motorunuzu
aldatmaya, yağlama periyodunuzu

alt-üst etmeye, filtreyi ve bujileri

karartmaya kalkıyor musunuz?

Aracından ve motorundan en akılcı

harcamayla en yüksek verimi

almak isteyen tüm Castrol'cüler

gibi: Hayır... değil mi? Evet,

devir değişti... Mükemmel motor yağının

adı hiç değişmedi.

Castrol'le motorlar daima "0" km.

Altın Çini

ALTIN ÇİNİ

KÜTAHYA-TÜRKİYE

Sebilerenler Cad. Karamalıgil Apt.

Zemin Kat No: 36 Kütahya

Tel: (274) 216 24 12 - 216 35 60

'94-'95

sezonunda da Yapi Kredi, kültür ve sanatta insanlara en iyi, en güzeli, en değerliyi sunmaya devam ediyor. 1995 Mayıs'ında sekizincisi düzenlenecek Yapi Kredi Gençlik Festivali'nde, yine çeşitli ülkelerden sanatçılar İstanbul'da izleyicilerin karşısına çıkacak. Ayrıca dünyanın ünlü müzik ve dans toplulukları, Yapi Kredi'nin davetlisi olarak, özel gösteriler sergilemek üzere bu sezon da Türkiye'ye gelecek. *Yapi Kredi Sermet  ifter Kütüphanesi*, *Yapi Kredi Vedat Nedim T r Müzesi* ve *Yapi Kredi Sanat Galerileri*'nden oluşan Yapi Kredi Kültür Merkezi ise, etkinliklerini yeniliklerle sürdürecek.

YAPI KREDİ SERMET ÇİFTER KÜTÜPHANESİ

Yaklaşık 80.000 kitap, 2.500 elyazması ve süreli yayınlarla araştırmacılara ve kitapseverlere hizmet veren *Yapi Kredi Sermet  ifter Kütüphanesi*'nde bu yıl, sanat ve edebiyatımızın ünlü isimlerinin hayatlarına ve eserlerine ışık tutan *Bir Usta, Bir Dünya* arşiv sergilerinin yanı sıra, yeni bir etkinlik daha yer alıyor: *Atölye  alışmaları*.

Atölye  alışmaları'nda,  eviri ve yazma uğraşlarına yakınlık duyanlar, her hafta çevirmen ve yazarlarla buluşup, çalışma ve tartışma imkânı buluyorlar.

YAPI KREDİ VEDAT NEDİM T R MÜZESİ

Yapi Kredi'nin işleme, kumaş, tombak, yazma, tespih koleksiyonlarının sürekli sergilendiği *Yapi Kredi Vedat Nedim T r Müzesi*'nde,

Yapi Kredi'nin dünyaca ünlü sikke koleksiyonu, *Beylikler Dönemi Sikkeleri* ve *Osmanlı Dönemi Sikkeleri* sürekli sergileriyle sanatseverlere sunuluyor. Ayrıca Yapi Kredi Kültür Merkezi'nin yeni etkinliklerinden bir diğeri olan *N mizm tik Söyleşileri* de burada yer alıyor.

N mizm tik Söyleşileri'nde, Yapi Kredi Kültür Merkezi'nde geçen sezon sergilenen ve bu sezon da sergilenmeye devam edecek olan Yapi Kredi'nin dünyaca ünlü sikke koleksiyonu etrafında, Osmanlı İmparatorluğu tarihine ışık tutan söyleşiler yapılıyor.

YAPI KREDİ SANAT GALERİLERİ

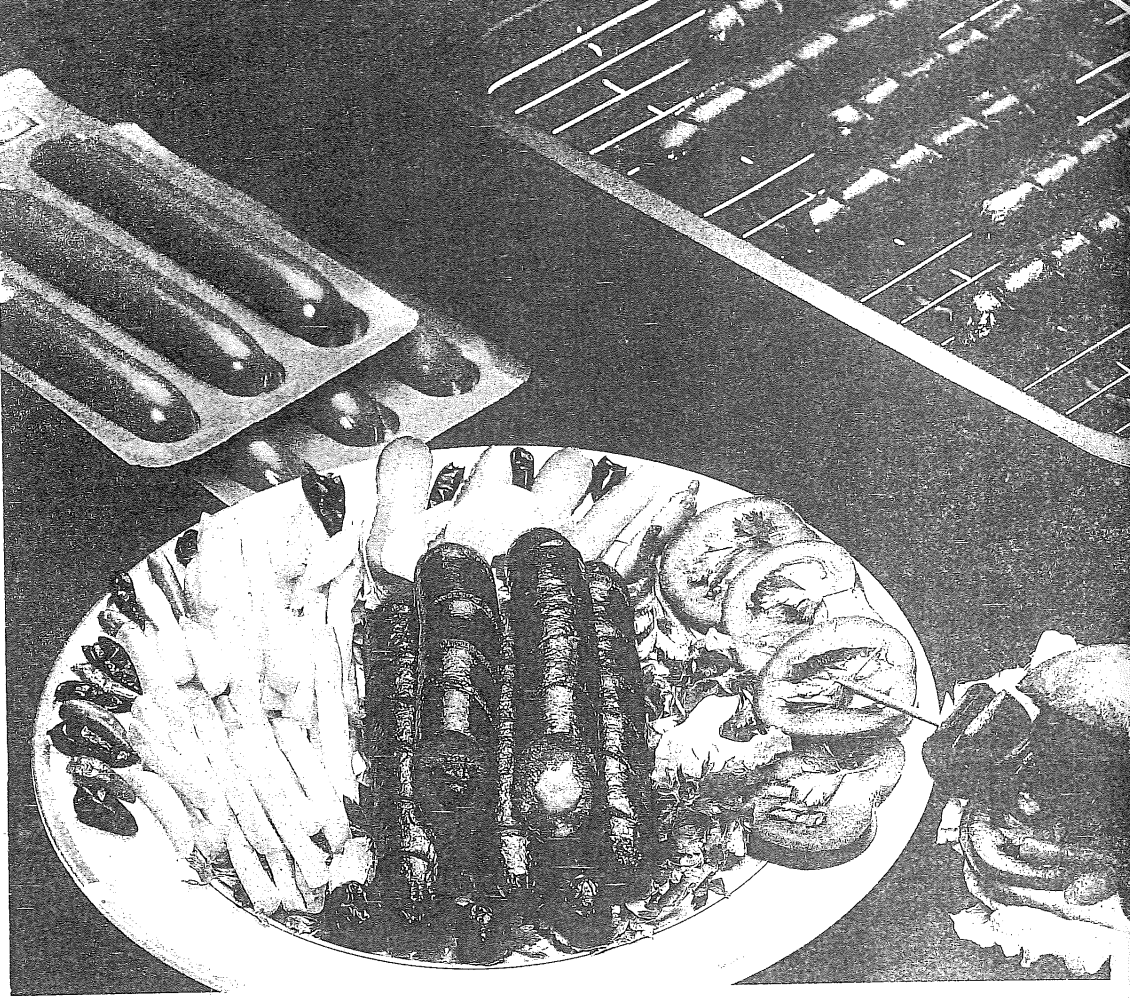
Yapi Kredi Kazım Taşkent ve *Yapi Kredi Beyoğlu Sanat Galerileri*'nin yanı sıra, Yapi Kredi Kültür Merkezi'ne bağlı *Yapi Kredi İzmir, Yapi Kredi Balıkesir* ve Adana'da *Yapi Kredi Kemal Satır Sanat Galerileri*'nde, klasik ve modern resmin önde gelen temsilcilerinin yapıtları sergileniyor.

SALI TOPLANTILARI

Ülkemizin önde gelen kültür, sanat ve bilim adamlarının katıldığı canlı, güncelliğe dayalı tartışma ortamları, İstanbul'da *Sermet  ifter Kütüphanesi*'nde ve İzmir'de *İzmir Sanat Galerisi*'nde bütün hızıyla devam ediyor.

Yapi Kredi'nin '94-'95 kültür ve sanat etkinliklerine herkesi bekliyoruz.

YAPI KREDİ

Beşler'den yepyeni bir sosıs... Beşler Karnaval

Beşler damak zevkinize yepyeni bir
lezzet armağan ediyor: Karnaval...

Türkiye'de ilk kez çift dolum tekniğiyle
hazırlanan iki ayrı lezzet; Özel Soslu
ve Kaşarpeyniri katkılı sosıslar.

"Yenince Beşler yenir."

